

14465

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**PTT HİZMETLERİNİN
TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ YERİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

YUSUF YAMAN

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr.Cemal ŞANLI

İSTANBUL - 1991

İÇİNDEKİLER

SAYFA

KISALTMALAR	III
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
TÜRKİYE EKONOMİSİ	
1. TÜRKİYE'NİN DOĞAL VE BEŞERİ ÇEVRESİ	4
1.1) Doğal ve Beşeri Çevre	4
2. TÜRKİYE'NİN DOĞAL ÇEVRESİ	4
2.1) Türkiye'nin Sınırları	5
2.2) Türkiye'nin Yeryüzü Engebeleri	6
2.3) Türkiye'nin İklim Koşulları	7
3. TÜRKİYE'NİN BEŞERİ ÇEVRESİ	8
3.1) Türkiye'de Nüfus miktarı ve Artışı	9
3.2) Nüfus Yoğunluğu	10
3.3) Türkiye'de Nüfusun Yerleşimi	10
3.4) Nüfusun Yaşa Göre Bölünüşü	11
3.5) Nüfusun Cinsiyete Göre Bölünüşü	11
3.6) Nüfusun Kültürel Yapısı	12
4. EKONOMİK GÖSTERGELERİN ANALİZİ	12
4.1) Milli Gelir ve Büyüme Hızı	12
4.2) Milli Gelirin Sektörel Dağılımı	14
4.3) Ekonominin Genel Dengesi	16
4.4) Kamu ve Özel Sektör Yatırımları	18
4.5) Yatırımların Sektörel Dağılımı	20
4.6) Ödemeler Dengesi	21
İKİNCİ BÖLÜM	
5. HABERLEŞME VE EKONOMİ	24
5.1) Sektör Tanımı ve Sınırlandırılması	24
5.2) PTT'nin Tarihçesi	25
5.3) Ülkemizde Haberleşme Hizmetlerinin Gelişimi	26
5.4) Haberleşme Sektörünün Önceliği	28
5.5) Yeni Ekonomik Politikalar ve Haberleşme	29
5.6) Ülkemizde İzlenen Haberleşme Politikası	30
56.1) I.BYKP (1963-1967)	31
56.2) II.BYKP (1968-1972)	31
56.3) III.BYKP (1973-1977)	33
56.4) IV.BYKP (1979-1983)	33

56.5) V. BYKP (1983-1989)	34
56.6) VI. BYKP (1990-1994)	35
5.7) Planlı Kalkınma Döneminde PTT Hizmetlerindeki Geliş.	35
57.1) Posta Hizmetlerindeki Gelişmeler	35
57.2) Telgraf Hizmetlerindeki Gelişmeler	36
57.3) Telefon Hizmetlerindeki Gelişmeler	37
57.4) Teleks Hizmetlerindeki Gelişmeler	38
5.8) PTT Hizmetlerindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi ve Mevcut Durum	39
5.9) Mevcut Durumun AET ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması	42
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	47
6. PTT HİZMETLERİNİN EKONOMİK SONUÇLARI	48
6.1) PTT Gelir ve Giderleri	48
61.1) Genel Olarak Gelir ve Giderler	48
61.2) Posta Hizmetleri	49
61.3) Teleks ve Telgraf Hizmetleri	50
61.4) Telefon Hizmetleri	51
61.5) Radyo-Televizyon Hizmetleri	52
7. PTT YATIRIMLARI	53
7.1) Projeler İtibarıyla Yatırım Harcamaları	54
7.2) PTT Yatırımlarının Finansman Kaynakları	55
7.3) PTT Yatırımlarının Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri	57
7.4) Toplam Ulaştırma-Haberleşme Sabit Sermaye Yatırımları İçinde PTT'nin Payı	57
7.5) PTT Hizmetlerinin İstihdam Etkisi	58
7.6) Katma Değer Etkisi	60
8. PTT İŞLETMESİNDEKİ VERİMLİLİK, İKTİSADİLİK, KÂRLILIK ve YATIRIM HASILA ORANLARI	61
8.1) Verimlilik	61
81.1) Emek Verimliliği	61
8.2) İktisadilik	63
8.3) Kârlılık	64
8.4) Yatırım/Hasıla Oranı	64
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	71

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser.
BYKP	: Beş Yıllık Kalkınma Planı
C.	: Cilt
C.D.T.A.	: Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
HDTM	: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı
İ.Ü.İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
İTİA	: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
PTT	: Posta Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü
SSY	: Sabit Sermaye Yatırımı
Sh.	: Sayfa
T.D.T.A.	: Tazminat Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
TOBB	: Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği

GİRİŞ

İnsanlar arasında bilgi, görüş, yorum, istek duygu ve düşünce alışverişi, her türlü duyma ve duyurma çabası olan haberleşme, günümüzde insanlarla makinalar arasında bilgi iletişiminin katılımıyla geniş bir kapsama ulaşmıştır.

Haberleşme insan ve toplum hayatında tarihin ilk dönemlerinden itibaren en önemli bir ihtiyaç olarak kendini hissettirmiştir. Haberleşme insanların yaşamında olduğu gibi ekonomik faaliyetlerde de vazgeçilmez bir sektör durumuna ulaşmıştır.

Günümüzde Türkiye ekonomisi tarımdan sanayiye ve hizmetler kesimine doğru kayarak yapı değişikliğine maruz kalmaktadır. Meydana gelen bu yapı değişikliği ile ekonomi içinde sanayi ve hizmetler kesiminin, üretim, istihdam, ihracat gibi yönlerden ağırlığı giderek artmaktadır. Hizmetler kesimi içinde haberleşmenin nisbi önemi daha artmaktadır.

Haberleşme hizmetlerinin her geçen gün küçülen dünyamızda Ülkelerarası ilişkilerdeki büyük etkinliği bu hizmetlere ayrı bir gözle bakılmasını gerektirmiştir. Teknolojik geçişmelerden en hızlı ve en çok pay alan haberleşme hizmetlerinde ulaşılan seviye ülkelerin kalkınmışlığının bir göstergesi olmuştur.

Ekonomide üretim ve tüketim faaliyetleri arasında zorunlu bir köprü olan haberleşme sektörü, ülkenin yüzölçümü, nüfusun büyüklüğü ve yoğunluğu, sanayileşmenin ve turizmin gelişmesine bağlı olarak önemini hissettirir.

Diğer yandan ülkemizin konumu dolayısıyla asırlardan beri doğu-batı arasında köprü vazifesi görmesi yanında son körfez krizi ve gelişen olaylar haberleşmenin önemini bir kat daha artırmıştır.

Ülkemizde özellikle 1983 yılından sonra izlenen politikalarda haberleşme sektörü öncelikle hizmet sektörlerinden biri olarak görülmüş, haberleşmenin ülke kalkınmasında en önemli alt yapılardan biri olduğu ve ekonomik gelişmede başarı sağlanabilmesi için haberleşme alanındaki eksikliğin giderilmesi gerektiği

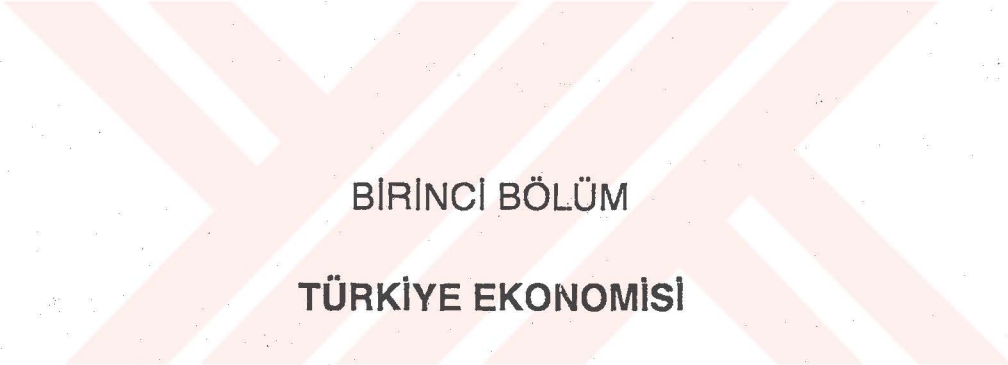
belirtilerek haberleşme alanında önemli gelişmeler olduğu belirtilmiştir.

Haberleşme alanında sağlanan gelişmelerin ulaştığı boyutlar ve bu hizmetlerin ekonomimiz içindeki yeri çalışmanın ana konusunu oluşturmaktadır.

Kamu haberleşmesinde görevli ana kuruluş olması, kurulu kapasitenin çok büyük bir kısmına sahip olması nedeniyle gerektiğinde diğer kuruluşlara da değinmekle birlikte tez çalışmasında PTT İşletme Genel Müdürlüğü (PTT) hizmetleri ele alınmıştır.

Haberleşme sektöründe kendi bünyeleri içerisinde kuruluş kanunları ile özel haberleşme faaliyetlerini sürdüren Emniyet Genel Müdürlüğü, TRT, TCDD, DHMI gibi esas görevlerinin ifasında kullanılmak üzere sınırlı sayıda Telgraf ve Telefon tesisatı kurmak ve işletmek yetkisi verilmiş kurumlar bulunmakta ise de, ülkemizde kamu haberleşmesini sağlayan kuruluşlar PTT İşletmesi Genel Müdürlüğü bünyesinde dir.

"PTT Hizmetlerinin Türkiye Ekonomisindeki Yeri" konulu bu çalışmamda üç ana başlık altında toplanan konuların birbirini tamamlayan bir yapı arzmesine dikkat edilmiştir. Birinci bölümde ekonomi için veri veya çerçeve niteliği taşıyan ve aynı zamanda PTT hizmetlerinin sunuluş biçimini etkileyen Türkiye'nin Doğal ve Beşeri çevresi ile ekonominin durumu ele alınmış, ikinci bölümde PTT hizmetlerinin gelişimi, üçüncü bölümde ekonomik sonuçları ele alınmıştır. Türkiye'nin Doğal ve Beşeri çevresi ile ekonomisini bir platform olarak ele alırsak, önce platform tanımlanmış, sonra da bu platformda yer alan PTT hizmetleri ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE EKONOMİSİ

1. TÜRKİYE'NİN DOĞAL VE BEŞERİ ÇEVRESİ

1.1) Doğal ve Beşeri Çevre:

İnsanların çalışıp çabalamalarının amacı, çeşitli gereksinimlerinin sağlanabilmesi için gerekli olan maddi araçların elde edilmesi zorunluluğundandır. İnsanların gereksinimleri çok, onları karşılayacak araçlar azdır. İşte çeşitli gereksinimlerle eldeki sınırlı vasıtaları birbirine denk getirmek için harcanan çabaya iktisadi faaliyet denmektedir.

İktisadi faaliyet boşlukta geçen bir olay değildir. Aksine kısmen doğal, kısmen sosyal çevreden oluşan belli kadro içinde geçmektedir.⁽¹⁾ Bu iki çevrenin bünye itibariyle iktisadi faaliyetlerin biçimi ve gidişi üzerine derin tesirleri vardır. İnsanlar iktisadi faaliyet sırasında doğal ve sosyal faaliyetleri doğa üstünde geçtiğinden ve insan toplulukları belirli bir coğrafi yer üzerinde yaşadıklarından bu yerin konumu, üstü, engebeleri, iklim koşulları, suları ve yeraltı zenginliği, nüfusu, nüfusun bileşimi ve cinsi birinci derecede önem arzeder.

2. TÜRKİYE'NİN DOĞAL ÇEVRESİ

Türkiye, 35 51' - 42 06' (Hatay ilinin Baysun köyü güneyi - Sinop ilinde İnceburun) Kuzey enlemleri (paralelleri) ve 25 40' - 44 48' (İmroz adasında Avlaka burnu-Küçük Ağrı'nın 34 km. doğusunda Türk-İran, SSCB sınırlarının kavşak noktası) doğu boylamları (Meridyenleri) arasındadır.

Yukarıda enlem ve boylamları belirtilen Türkiye'nin coğrafi konumu bakımından göze çarpan özelliklerini genel olarak, aşağıdaki gibi sıralamak olanaklıdır. Türkiye;

1- Kuzey kutap dairesi ile ekvatora yaklaşık aynı uzaklıktadır.

(1) Kubilay BAYSAL, Türkiye Ekonomisi, Birinci Kitap, İstanbul, 1984, sh.10.

2- Eski dünya anakaraları diye anılan Afrika, Asya ve Avrupa'nın ortalarında bulunmaktadır.

3- Karadeniz'i Akdeniz'e ve Okyanuslara birleştiren boğazlara sahiptir.

Yukarıda özetlenen özellikler Türkiye'ye bir geçit ülkesi niteliği vermektedir.⁽²⁾

Coğrafi konumu nedeniyle Türkiye arazisinin dün doğu-batı, günümüzde batı-doğu ulaşımında ve uygarlığın yayılmasında oynadığı rol yanında kuzey-güney yönündeki ulaştırma yolunun da önem kazandığı izlenmektedir.

Günümüzde Türkiye, iktisadi olmaktan çok siyasal önem taşımaktadır. Siyasal ve askeri bakımdan Türkiye, Avrupa için Asya ve Afrika, Asya için Avrupa kapısı olmakta devam ediyor. Bu ülkelere en kolay Türkiye'den ulaşılır. Kaldiki boğazlara egemen olması dolayısıyla Türkiye Karadeniz ülkelerinin dışarı ile ticaretini etkileyebilme olanağına sahiptir. Bu durum, ülkemize nüfus sayısı ve arazisinin büyüklüğü ile orantılı olmayacak derecede siyasal bir önem verilmesine neden olmaktadır.⁽³⁾

2.1) Türkiye'nin Sınırları:

Türkiye, genelde dikdörtgen şeklinde bir yarımadadır. Doğusunda Rusya ve İran, güneyinde Irak, Suriye, Akdeniz, batısında Ege denizi ve Yunanistan, kuzeyinde Bulgaristan, Karadeniz ve Sovyetler Birliği vardır.

Kara sınırlarının en uzununu Suriye ile (877km), deniz sınırlarımızın en uzununu Ege kıyısı kapsar. Dikdörtgen şeklinde olan Türkiye alanının yaklaşık eni 600m, boyu 1600 km.dir. Bu dikdörtgenin en batı ve en doğu noktaları arasında bir saat onaltı dakikalık fark vardır. Türkiye'nin yüzölçümü (Km²):

(2) Kubilay BAYSAL, A.g.e. sh.57.

(3) Kubilay BAYSAL, A.g.e. sh.58.

	İzdüşük Alan	Gerçek Alan (--)
Türkiye	779.452	814.578
Anadolu	755.688	790.200
Trakya	23.764	24.378

Çizelgede görüldüğü gibi Türkiye yüzölçümünün % 97'si Anadolu ve % 3'ü Trakya'daki⁽⁴⁾ izdüşüm alanla gerçek alan arasındaki 35 126 km² fark Türkiye'nin yüksek bir ülke olduğunun göstergesidir.

Türkiye'nin yüzölçümü, Sovyetler Birliği ve İran'dan küçük, öteki komşularından ve tek tek Avrupa ülkelerinin herbirinden daha büyüktür.

2.2) Türkiye'nin Yeryüzü Engeleri:

Türkiye'nin yeryüzü engelerinin özelliklerini kalın çizgileriyle aşağıdaki gibi birkaç noktada toplamak mümkündür.

1- Genelde Türkiye dağlık (yüksek) bir ülkedir.

2- Türkiye'de dağların, genelde, kuzey, güney kıyıları ve doğuda toplandıklarını görmekteyiz.

3- Akdeniz ve Karadeniz'e paralel uzanan dağlar denize de yakındır. Başka bir deyişle, denizle dağ arasında arazi pek yoktur. Burada nehir deltaları dışında ova bulmak güçtür. Bu sıra dağlar, Toroslar'da Gülek geçidi, kuzeyde Zigana geçidi ayrı tutulursa, İç Anadolu'ya geçit de vermemektedirler. Ege'de dağlar denize dik olduğundan bu dağlar arasındaki nehirlerin beslediği kıyı ovaları vardır.

4- Türkiye arazisinin jeolojik bakımdan genç alan olduğunu belirtmek gerekir. Ülke, 34 milyon yıl önce günümüzdeki son şeklini almıştır. Bir ülkenin jeolojik bakımdan eski sayılabilmesi için 1-2 milyar yıl önce oluşması gerekir⁽⁵⁾

Yeryüzü engelerinin bu özellikleri bazı iktisadi sonuçlar doğurur.

(4) Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1982, DİE Yayını, Ankara, Yayın no: 1020, sh.3.

(5) Kubilay BAYSAL, A.g.e. sh.63.

1- Ülkemizin dağlık oluşu, "ürün getirmeyen topraklar" veya "verimsiz topraklar" alanını fazlalaştırmıştır.

2- Türkiye'nin dağlık ve yüksek oluşu ülke içi ulaşımı da güçleştirir. Türkiye'de ulaşım doğu-batı doğrultusunda kuzey-güney doğrultusundan daha kolay olsa da, yolun 1 km.sinin ortalama maliyeti masraflarının çok üstündedir.

Ulaştırma güçlüğü iktisadi ve kültürel sorunlar yaratır. Birçok yörelerde halk malını nakledemez ve gereksinim duyduğu maddeleri alamaz, dolayısıyla de bu gereksinim maddelerini kendi üretimiyle karşılamaya çalışır. Durum böyle olunca da ulusal piyasa alanı dışında kalır. Bu durum piyasanın daralmasına neden olur.

Yine ulaştırma güçlüğünden çeşitli yörelerde yaşayan halk arasında kültür birliği sağlanması zorlaşmaktadır. Bu durumların sonucunda ulusal kaynaşma ve kültür birliği oluşmamaktadır.

Türkiye'nin dağlık ve yüksek oluşu haberleşme hizmetlerini sunuluş biçimi ve maliyetini etkilediği gibi, ulaştırma güçlüğü ve getirdiği olumsuz şartlar modern haberleşmenin önemini daha da artırmaktadır.

2.3) İklim Koşulları:

Türkiye'nin ikliminin çok çeşitli olduğu görülür. Erzurum'da kışların uzunluğu, sonbaharın kısalığı, kışlık ekimlere değil yazlık ekimlere izin vermektedir. Birbirine yakın olan Kars, Iğdır ve Rize'de farklı iklimler egemen olduğu gibi, belli bir yörede, örneğin Bursa'da yılın büyük bir bölümünde, tüm mevsimleri yaşamak olanaklı olabilmektedir.⁽⁶⁾

Türkiye'de çok çeşitli iklimler olmakla birlikte, belli başlı üç iklim kuşağı vardır. Bunlar Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu iklimleridir. Bu iklimleri ayrıntıları ile ele alamayacağız, ancak bunların iktisadi çabalar üzerindeki etkisini ana hatlarıyla ele alırsak;

(6) Kubilay BAYSAL, A.g.e. sh.75.

İklimin çeşitli olması değişik toprak ürünleri yetiştirilmesine olanak verir,

2- Türkiye iklimi, özellikle İç Anadolu iklimi, tarım için bazı güçlükler yaratır,

3- İklim yalnız tarımda değil, başka alanlarda da etkili olur.

İklim (yağış) nüfusun ülke içindeki dağılışını ve ulaştırmayı etkiler⁽⁷⁾

İklim çeşitliliği turizmde birçok olanaklar yaratır. Türkiye'de her mevsimde istenilen iklimi bulmak olanaklıdır.

3. TÜRKİYE'NİN BEŞERİ ÇEVRESİ

İktisadi açıdan nüfusun başlıca iki yönde önemi vardır. Birinci olarak nüfusun miktarı, artışı ve özellikleri ülkedeki iktisadi faaliyetlerin amaçlarını, hacmini, çerçeve ve bileşimini ve temposunu tayinde dikkate alınması gerekli ve önemli faktörlerdendir. İktisadi gayret ve faaliyetlerin en son amacı insanın çok çeşitli ve hudutsuz ihtiyaçlarını imkanların elverdiği oranda sağlaması ve tatmin etmek olduğuna göre bir memleket nüfusu tüketici olarak önemlidir. Belli bir zaman devresinde karşılanması zorunda bulunulan beslenme, korunma, konut gibi temel ihtiyaçlardan tutun da, eğitim, sağlık, kültür ve dinlenme vesaire gibi daha yüksek seviyeli olanlara kadar toplam ihtiyaçların hesabında nüfus başlıca verilerden birisini teşkil eder.⁽⁸⁾

Bir bölge veya memleketin nüfusunu incelerken ilk olarak üzerinde durulacak husus bu nüfusun sayısıdır. Nüfusun sayısı yani azlığı ve çokluğu mal ve hizmetlere karşı olan ihtiyaç ve talebi, tüketim seviyesini büyük ölçüde tayin edecektir.

İkinci olarak, nüfusun artışı ve artma hızı önemlidir. Nüfus artış hızı, tüketim, üretim, tasarruf ve yatırım gibi iktisadi faaliyetler bakımından en manalı bir ölçüyü

(7) Kubilay BAYSAL, A.g.e. sh.80.

(8) Reşat AKTAN, Türkiye İktisadi, Ankara 1978, sh.109.

teşkil eder. Keza artış hızı nüfusun gelecekteki miktarını doğrudan doğruya tayin eder.

Üçüncü olarak, nüfusun cinsiyet ve yaş bileşimleri, yoğunluğu, eğitim ve yerleşme durumları, iktisadi faaliyetlere katılma oranı önemlidir.⁽⁹⁾

3.1) Türkiye'de Nüfus Miktarı ve Artışı:

Selçuk ve Osmanlı İmparatorlukları devrinde Türkiye nüfusunun ve artış hızı hakkında pek az bilgiye sahip bulunmaktayız. Ancak imparatorluk nüfusunun uzun süre sabit kaldığı ve önemli bir artış olmadığı söylenebilir.

Cumhuriyet devrinde ilk nüfus sayımı 1927 yılında, ikincisi 1935 yılında yapılmıştır. Ondan sonra kanun gereği her beş yılda bir sayım yapılmaktadır. Cumhuriyet döneminde yapılan nüfus sayım ve sonuçları aşağıya çıkarılmıştır.⁽¹⁰⁾

Tablo: 1

Türkiye'de yapılan nüfus sayımları ve sonuçları:

Yıllar	Nüfus	Sayımlar Arası Mutlak artış	Sayımlar Arası Yıllık Artış (%)
1927	13.648	--	--
1935	16158	2510	21.10
1940	27.821	1663	17.02
1945	18.790	969	10.59
1950	20.947	2157	21.73
1955	24.065	3118	27.75
1960	27.755	3690	28.93
1965	31391	3636	24.62
1970	35.605	4214	25.19
1975	40.348	4743	25.00
1980	44.737	4389	20.65
1985	50.664	5937	

(9) Reşat AKTAN, A.g.e. sh. 114.

(10) DİE, Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, Ankara 1986, Yayın no: 1210.

Tablodan da görüldüğü gibi mmmmmülkemizde nüfus artışı hızlıdır. 1940-45 dönemi hariç 1980 yılına kadar nüfus artış hızı yaklaşık % 2.5 dir. Bu büyük bir orandır. VI.BYKP için esas alınan tahminlere göre Türkiye'de nüfus artış hızı 1985-1990 döneminde binde 22.1, 1990-95 döneminde binde 21.6 olacaktır.

3.2) Nüfus Yoğunluğu:

Nüfusun yoğunluğu, belli bir arazide yaşayan nüfus miktarıdır. Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarına göre nüfus yoğunluğu 1927 yılında 18 iken, 1980 yılında 56, 1985 sayım sonuçlarına göre ise 65'dir.

Nüfus yoğunluğu üzerinde bölgenin toprak, su vesaire gibi tabii kaynaklar imkanları, topağrafya ve iklim durumları, gelişme seviyesi gibi iktisadi faktörler en başta rol oynamaktadır. Bunun yanında şehirleşme oranı, jeopolitik ve tarih gibi iktisat dışı faktörlerde yoğunluğa etki yapmaktadır. Bir bölgenin yoğunluğu yüksek olursa piyasa imkanları, talep ve satın alma gücü yükseleceğinden sanayileşme ve ulaştırma faaliyetleri ile sosyal altyapı tesislerinin kurulması kolaylaşacaktır. Aksine olarak, bir bölgenin nüfusunun seyrek olması, iktisadi imkanların ve gelişme seviyesi düşüklüğünün bir neticesi olduğu gibi, aynı zamanda, daha fazla gelişme için engel teşkil eder.⁽¹¹⁾

3.3) Türkiye'de Nüfusun Yerleşimi:

Nüfusun ülke toprakları üzerinde nasıl yerleştiği konusu hem iktisadi hem de sosyal açılarından önemlidir. Yerleşme şekli insanların yaşama tarzlarını, iktisadi faaliyetlerinin maliyet ve nev0ini, düşünüş ve davranışlarını büyük ölçüde etkiler.⁽¹²⁾

Türkiye'de nüfusun yerleşme durumu üzerinde bilgileri genel nüfus sayımlarında elde etmekteyiz. Sayımlar nüfusu yerleşme bakımından köylü ve şehirli olarak ikiye ayırmaktadır.

(11) Reşat AKTAN, A.g.e. sh.139.

(12) Reşat AKTAN, A.g.e. sh.140.

Kentleşme hızı 1960-1975 arasında beşer yıllık dönemlerde sırasıyla % 5.7, 6.2 ve 5.9 olmuştur. 1960 yılında 7.3 milyon olan kentli nüfus 1975'de 17.2 milyona ulaşmış 1960'da % 26.3 olan kentleşme oranı 1975'de % 42.7'ye çıkmıştır. 1985 nüfus sayımına göre ise kentli nüfus 26.3 milyona çıkmış ve kentleşme oranı % 53.0'a ulaşmıştır.

3.4) Nüfusun Yaşa Göre Bölünüşü:

Türkiye'de nüfusun yaşa göre bölünüşü konusundaki bilgilerde yanlış oranı fazladır. Çünkü nüfus sayımlarında yaşlar doğru olarak saptanmamış, birçokları yaşlarını bilmiyor ve yaşlar genellikle beş ve özellikle sıfır gibi rakamlarla söylenmektedir. Bununla beraber hatalar, nüfusun yaş bileşiminin ana çizgileri ile anlaşılmasını engelleyecek kadar önemli değildir.⁽¹³⁾

Türkiye'de genç kuşakların oranı başka ülkelere göre yüksektir. 1980 nüfus sayımı istatistiklerine göre 0-19 yaş grubunda bulunanlar 22 milyon 400 bin civarındadır. Bu rakamın aynı yılın genel nüfus sayımına oranı % 50.4'dür. Bu oran gelişmiş ülkelerde % 30 dolayındadır.

Çocukluk yaşını aşmış olan nüfusun ve olgunluk yaşındakilerin nüfusu azdır. Bu grupta olanlar yani 20-59 yaş grubunda olanlar, 1980'de 19 milyon 264 bindir. Bu rakamın aynı yılın genel nüfus sayısına oranı % 38'dir. Bu oran gelişmiş ülkelerde % 50 dolayındadır.

3.5) Nüfusun Cinsiyete Göre Bölünüşü:

Ülkemizde 1927-1980 yılları arasında yapılan nüfus sayımlarına göre, kadın nüfusun başlangıçta fazla olan sayısı düşmüş, erkek nüfus fazlalaşmıştır. Türkiye'de erkek nüfus kadın nüfusa göre miktar olarak daha çoktur. Köylerde kadın sayısı daha çoksa da Türk köylü kadınının, üretimde çok faal rol oynaması nedeniyle, tüketiciler oranını yükseltmeye sebep olmaktadır.

(13) Kubilay BAYSAL, A.g.e. sh.125.

1980 Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye nüfusunun 22 milyon 042 binini kadın, 22 milyon 695 binini erkek oluşturmaktadır.

3.6) Nüfusun Kültürel Yapısı:

Nüfusun kültürel yapısını açıklamak için iki gösterge kullanılmaktadır. Okur-yazarlık düzeyi ve eğitim düzeyi çeşitli yıllarda yapılan nüfus sayımlarına göre 6 yaşlardaki okur-yazar oranı 1975 'de % 61.9, 1980'de % 67.3'dür. 1927 yılında % 11 olan bu oran önemli ölçüde artmış olmakla birlikte yeterli değildir. Son yıllarda Türkiye'de okur-yazarlığın önemli oranlara ulaşmasına karşın hemen tüm nüfusun okur yazar olduğu gelişmiş ülkelerle karşılaştırıldığında oldukça geri kaldığımız söylenebilir.

Ülkemizde eğitim düzeyinin de düşük olduğu söylenebilir. Türkiye'de son elli yıl içerisinde eğitim düzeyi nitel olarak olumlu bir değişim gösterdiği halde genel anlamda beklendiği ölçüde artmamıştır. Nüfusun bileşimi içinde ilkökul mezunlarının payı bugünde ağırlıktadır. Eğitimin içeriği ne olursa olsun, yüksek öğrenim gören kişilerin oransal düzeyi fazla yükselmemiştir. Eğitim açısından beklenen ya da istenilen amaçlara erişilememesinin en önemli nedeni eğitim kurumlarının fiziki ve sosyal anlamda geri kalışıdır. 1980 yılında 19.027.000 iktisadın faal nüfusun % 29.7 okuma yazma bilmeyen, % 7.1 okur-yazar, ancak herhangi bir okul bitirmeyen 48.1 ilkökul, % 4.8 ortaokul, % 3.6 lise, % 3.3 meslek okulu ve % 3.4'ü yüksekökul mezunları oluşturmaktadır.⁽¹⁴⁾

4. EKONOMİK GÖSTERGELERİN ANALİZİ

4.1) Milli Gelir ve Büyüme Hızı:

Türkiye'nin 1981 yılında kişi başına düşen GSMH'sı \$ 1282 (1 \$=117 TL.) iken, gelişen ekonomiler içinde geliri en yüksek grup içinde olmasa dahi, en yakın ikinci grup içerisinde yer almaktaydı. Ancak, Türkiye'den daha fazla gelire sahip bazı ülkelerin ekonomisi ile daha az sağlıklıdır. Nitekim petrol zengini ortadoğu

(14) Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.6, sh.1562, Tablo: 10.

lkelerinin teknik bilgi seviyesi, sanayi ve tarımda Türkiye'ye oranla çok daha geridir.

Türkiye'nin GSMH büyüme hızı 1939-1949 dönemi için çok düşük fert başına büyüme hızı (% -0.9) Negatif, 1950 yılından sonra ise devamlı ve kayda değer bir gelişme görülmektedir. 1950-53 yıllarında en yüksek noktaya ulaşan GSMH ve kişi başına gelir artışı, 1954 yılında kötü iklim ve düşük tarım rekoltesi nedeniyle yavaşlamasına rağmen, 1955-1959 yıllarında büyüme hızı % 5.5 olarak gerçekleşmiştir. 1950-1959 GSMH büyüme hızı yıllık ortalaması ise % 6.9'dur. 1960-61 askeri devrim yıllarında GSMH büyüme hızı düşerek % 2.) olarak meydana gelmiştir. 1962-65'de politik istikrarsızlık, daraltıcı para politikası uygulanması sebebiyle GSMH büyüme hızı % 5.7 gibi nisbeten düşük bir seviyede kalmış, 1966-70 döneminde % 6.8'e yükselmiştir.⁽¹⁵⁾

1971-1973 döneminde ise develüasyon ve işçi dövizi gelirleri sonucu ithalatı, üretim ve yatırımları daraltan döviz tahdidinin ortadan kalkması ile GSMH hızı ortalama yılda % 7.6'a kişi başına GSMH büyüme hızı % 5.0'e çıkmıştır. Yeniden ortaya çıkan döviz darlığı ve yanlış ekenomik politika birikimi sonucu ise GSMH büyüme hızı bu yıllardan sonra ciddi şekilde düşmüş, 1977'de % 5, 1978'de % 3 olmuştur.

Büyüme hızı bakımından diğer ülkelerle kıyaslama yaptığımızda uzun dönem içinde řu ülkelerin Türkiye'nin üstünde performans gösterdiği anlaşılmıştır. Japonya, İspanya, Yunanistan, Güney Kore, Brezilya, Hong-Kong ve Singapur.

Buna karşılık Türkiye'nin 1983 yılında kişi başına GSMH seviyesi genellikle Asya ve Afrika lkelerinin büyük çoğunluğunun üzerindedir. (Petrol zengini Ortadoğu lkeleri, şehir devleti Asya lkeleri ve Güney Afrika Cumhuriyeti hariç) Latin Amerika lkelerinin hemen yarısından ise daha yüksek bir fert başına GSMH'ye sahiptir.

1986 yılında reel olarak % 8.1 gibi rekor bir büyüme hızına ulaşılmasına karşılık bu oran 1987'de % 7.4'e, 1988'de % 3.7'e inmiştir. 1989 yılında da düşme

(15) Mükerrem HİÇ, Analysis of the Trkihs Economy, İstanbul 1990, sh.23-24.

eğilimi devam etmiştir. Nitekim 1985 yılı GSMH'si son üretici fiyatlarıyla 1988'e göre yüzde 65.7 artışla 170 trilyon 680 milyar TL. hesaplanmakla birlikte 1968 yılı üretici fiyatlarını esas alan sabit fiyatlara göre 1989 yılı reel artış hızı ancak % 1.7 olmuştur. Bu düşüklükte en büyük etken (hiç şüphesiz) kuraklık sebebiyle tarım ürünlerinin verimsizliği ve tarım sektörü GSMH'sinde % 11 azalma meydana gelmesidir.⁽¹⁶⁾

Toprak ve gelir dağılımı açısından karşılaştırma yaptığımız zaman Latin Amerika ülkeleri ile petrol zengini Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye oranla daha geride kaldığı görülmektedir.

Buna karşın, Türkiye gerek milli gelir seviyesi, gerek gelir dağılımı ve gerekse teknoloji düzeyi bakımından Avrupa ülkelerinin çok gerisinde kalırken, enflasyon oranı açısından ilk sırayı almaktadır. OECD raporlarında da Türkiye'nin bu açılardan sözkonusu ülke grubu içinde en geri ülke olduğu görülmektedir. Ancak bu kıyaslamalarda üç önemli husus gözden kaçmaktadır.

BİRİNCİSİ: Türkiye OECD ülkeleri dışında bütün dünyada ve gelişen ülkeler arasında nisbeten ön saflarda bir yer işgal etmektedir.

İKİNCİSİ: Büyüme hızı bakımından uzun vadede ileri seviyeli birçok Avrupa ülkelerinin çok üzerinde bir performans göstermektedir.

ÜÇÜNCÜSÜ : Türkiye'nin üstünde büyüme hızı kaydeden İtalya, İspanya ve Yunanistan gibi ülkeler Türkiye'ye kıyasla daha yoğun bir devletçilik ve güdümlü bir ekonomi değil, aksine piyasa ekonomisine ve uluslararası ilişkilere çok daha bağımlı bir politikaya dayalı gelişme stratejisi izlemişlerdir.

4.2) Türkiye'nin Bünyesel Değişimi: Milli Gelirin Sektörel Dağılımı.

Türkiye'nin uzun dönemde ekonomik bünyesindeki değişimleri şu verilere dayanarak işleyebiliriz:

(16) İTO, Ekonomik Rapor, Yayın no: 1990-21, sh.20.

- 1) Şehirleşme ve nüfusun kentsel ve kırsal olarak bölünümü,
- 2) Milli gelirin sektörel dağılımı,
- 3) İstihdamın sektörlere dağılımının seyri,

Burada daha önemli olan son iki husus kısaca ele alınacaktır. Nüfusun kentsel ve kırsal bölümünün geniş ölçüde ekonominin bünyesindeki değişmeleri işler.

Türkiye'de milli gelirin sektörel dağılımının uzun dönemde şu değişmeleri gösterdiği görülmektedir.

1) Uzun bir süre içinde tarım kesiminin milli gelir içindeki payı azalmış, sanayinin payı artmıştır. Sabit fiyatlarda bugün bu kesimin payları birbirine çok yakın olmuştur.

2) Hizmetler kesiminin payı bir azalma göstermemiş, aksine zamanla bir miktar artmıştır. Bugün hizmetler kesiminin GSMH içindeki payı % 50'nin üstündedir.

Hizmetler kesiminin payında görülen artışa paralel olarak Ulaştırma-Haberleşme sektöründe GSMH içindeki payda mdevamlı artış göstermiş 1923'de % 3.3 olan Ulaştırma-Haberleşmenin payı 1930'da % 3.7, 1950'de % 5.2, 1955'de % 6.3, 1965'de % 7.6, 1970 % 8.0, 1975'de % 9.1, 1983'de 8.6, 1988'de, 8.6, 1989'da da % 8.5 olmuştur.⁽¹⁷⁾

Hizmetler kesiminin payının artışı bazen bu kesimin üretken olmadığı iddiasında hareketle eleştirilmektedir. Aslında bu eleştirilere hak vermek mümkün değildir. Çünkü;

Ticaret "kısır" bir kesim veya "aşırı veya spekülâtif kâr sağlayan bir kesim"

(17) ITO, Ekonomik Rapor, Yayın no: 1920-21, sh.21; Akbank, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi, Apa Ofset Basımevi, İstanbul 1980, sh.50.

olarak mütalaa edilmektedir. Döviz ve üretim darboğazları, mal darlıkları ve enflasyon şüphesiz fiyat kontrollerine rağmen karaborsa ve fiyat yükselmeleri yaratır. Bunun kusuru ise özel ticaret kesimi değil, hükümetler tarafından işlenen yanlış politikalar sonucu başgösteren enflasyon ve üretim darlıklarıdır. Normal olarak gerek ticaret gerek bankacılık kesimlerinin sınai ve tarımsal gelişmeye paralel olarak gelişmesi gerekir. Hizmetler içinde yer alan diğer bütün kesimlerinde gelişme açısından önceliği mevcuttur. Nitekim, eğitim, sağlık ve tüm devlet hizmetleri bu kesim içinde yer almaktadır. Konut inşaatı Türkiye'de ve bütün gelişen ülkelerde geliştirilmesi gerekli bir kesimdir. Bu kesim (sektör) bir taraftan çok zaruri bir ihtiyacı karşılamakta, diğer taraftan geniş bir istihdam imkanı yaratmaktadır. Yine hizmetler içinde mütalaa edilen turizm kesimi döviz geliri ve ödemeler dengesinin iyileştirilmesi açısından geliştirilmesi gerekli bir sektördür. Diğer taraftan haberleşme sektörü de hizmetler içinde yer almaktadır. Ekonomik gelişme ve kalkınma için haberleşme ve en önemli alt yapılardan birini teşkil eder. PTT hizmetlerinde son yıllarda özellikle 5. BYKP döneminde önceki plan dönemlerine kıyasla önemli gelişmeler sağlanmışsa da, halen özellikle Telefon talepleri zamanında karşılanamamakta ve telefon sağlanması hususunda darboğazlar devam etmektedir. Ekonomik ve toplumsal gelişmelerdeki hareketliliğe bağlı olarak çağdaş haberleşme olanaklarının yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi gerekir. Ayrıca haberleşme hizmetlerinin diğer sektörlerle olan sıkı bağlantısından dolayı sektördeki gelişmeler diğer sektörlerde de hızlı bir gelişmeye yol açmakta ve ekonomide yapı değişikliğine ve kalkınmaya olumlu yönde tesir eder.

4.3) Ekonominin Genel Dengesi:

1) Genel denge hesapları çeşitli sektörlerdeki ekonomik faaliyet sonucu elde edilen ve GSMH şeklinde ifadesini bulan toplam katma değerlerin harcamalar bakımından dökümünü vermektedir. Buna göre;

a- Toplam tüketim 1950'den sonra 1975'e kadar devamlı düşmüştür. Bu düşme ağırlık itibariyle 1960-75 arasında meydana gelmiştir. Kamu tüketimi milli gelire oranla hemen hemen aynı kalırken, azalma esas itibariyle özel tüketimde

kaydedilmiştir.⁽¹⁸⁾

2) Buna paralel olarak toplam iç tasarruf oranı (kamu+özel tasarruflar) devamlı artış göstermiş, bu artış kendini ancak 1960-1970 yıllarında göstermiştir.

3) Yatırım GSMH oranı devamlı olarak iç tasarruf oranının üstünde gerçekleştirilmiştir. Bu husus dış yardım ve kredi, daha sonraki yıllarda net faktör gelirleri (işçi dövizli gelirleriyle) sağlanmış; böylece ödemeler dengesinde cari işlem açıklarını finanse etmesi mümkün olabilmektedir.

Kamu yatırımlarının kamu tasarruflarından fazla olması nedeniyle, kamu tasarrufla/yatırım açığı özel sektör fazlası ile karşılanmaktadır.

Son yıllarda kamunun GSMH'deki payı küçülmektedir. 1987 ve 1988'de % 17.5 olan bu pay, 1989'da % 15.9'a inmiştir. 1990 yılı için planlanan oran ise % 15.8'dir. Kamu tasarruflarının ve yatırımlarının nisbi olarak azalması nedeniyle özel kesim 1988 ve 1989 yıllarında kamunun 2.3 trilyonluk açığını karşıladığı gibi, 1988'de 2.1 trilyon, 1989'da ise 3 trilyon olan dış fazlayı finanse etmiştir.⁽¹⁹⁾

Yatırımlar, GSMH'nin özel ve kamu tüketimine harcadıktan sonra kalan tasarruf miktarına bağlıdır. 1988 yılına kadar dış kaynaktan GSMH'ye fon girişi olmuştur. 1988'den itibaren ise GSMH'den harice kaynak aktarımı olduğu görülmektedir. Bu sebeple toplam kaynaklar 1988 ve 1989 yıllarında GSMH'den az olmaktadır. Dış işlemler fazlası verilmesinden ileri gelen bu durum, 1990 yılı programına göre bu yıl devam edecek olup, GSMH'nin % 2.9'u oranında dış fazla hedeflenmiştir.

Gözlenen ikinci husus, tüketim harcamaları artış oranının gittikçe yükselmesi ve 1988'de % 2.6'dan 1990'da % 4.1'e çıkacak olmasıdır.

(18) Akbank, a.g.e. sh.588 Tablo: 21.

(19) İTO, A.g.e. sh.4; DPT, 1990 Yıllık Programı, sh.21.

4.4) Kamu ve Özel Sektör Yatırımları:

Yatırımlarda özel ve kamu sektörünün paylarının seyri uygulanan ekonomik politika ve sistemle yakından ilgilidir. Bu konuyu incelemek için sabit fiyatlarla özel yatırımların mutlak seviyesindeki gelişmeleri ve özel yatırımların sabit yatırımlar içindeki oranını birlikte değerlendirmek gerekir. Bu oranlardaki izlenen ekonomik sistem hakkında tek başına hüküm vermeye yetmeyebilir. Nitekim, 1950 yılında özel yatırımların toplam yatırımlar içerisindeki payı % 61, kamu yatırımlarının payı % 39'dur.⁽²⁰⁾ 1950 öncesi dönemi içinde geçerli olan bu oranların sebebi yatırımların köklü tedbirlerle teşvik edilmemesi, aksine devletçiliğe ve devlet kontrollerine ağırlık verilmesiydi. Buna rağmen kamunun mali kaynaklarının kıtlığı nedeni ile kamu yatırımlarının payı özel yatırımlara kıyasla düşük kalmıştır. Toplam sabit sermaye yatırımlarının GSMH'e oranı ise, 1939-1949 döneminde düşük kalmıştır. (% 19.52)

1950'den sonra ise, özel teşebbüsün teşvikine ağırlık verildiği halde özel yatırım oranı 1952'de % 52'e düşmüş, kamu yatırımları % 41'e çıkmıştır. Mutlak seviye olarak özel yatırımlar 1950-1953 yıllarında önemli artışlar kaydetmiş, bunu izleyen yıllarda 1960'a kadar duraklama ve gerileme göstermiştir. 1950-53 döneminde toplam yatırımların GSMH'a oranında bir önceki döneme göre (1946-49) artış görülmüş, elverişli ortamı oluşturan şartlar olumsuz yönde değişmeye başlayınca yatırım oranı da düşmüş 1950-53 döneminde % 58 olan oran 1954-58 dönemde % 13.89'a inmiştir. Özel yatırımlarda 1953'den sonra 1960'a kadar duraklama ve gerileme göstermiştir. Bunun nedeni herşeyden önce 1957'den itibaren kendini hissettiren ödemeler dengesi sorunudur. Döviz darlığı en çok özel yatırımları etkilemiştir. Bu arada 1955'den sonra öncelikle fazla döviz getirmeyen alt yapı alanlarındaki kamu yatırımlarına hız verilmiştir. Görülüyorki 1950-59 döneminde kamu yatırımlarının payının artması eskiye kıyasla daha yoğun bir devletçilik anlayışının hakim olduğunu göstermez. Burada şöyle bir tezat olduğu söylenebilir. Devletçiliğin hakim olduğu 1938-49 döneminde özel yatırımların payı yüksek olmuştur. Özel teşebbüsün teşvikinin hakim olduğu 1950-1959 döneminde ise, kamu kesiminin payı yükselmiştir. Kamu yatırımlarının payının

(20) Akbank, A.g.e. sh.74.

yükselmesi planlı dönem boyunca devam etmiştir. 1962-1965'de daha yoğun devletçilik rejimi yanında siyasi istikrarsızlık ve mali fon darlığı, özellikle özel yatırımların yeterince yükselmesini engellemiştir. Özel yatırımların yeniden teşvik gördüğü 1966-1970 döneminde ise bu kez kamu eliyle ara malları üretiminin gerçekleştirilmesi için yapılan yatırımlar ve alt-yapı yatırımları, kamu yatırımlarının payının yükselmesinde etkili olmuştur. 1971 yılında meydana gelen siyasal istikrarsızlık özel yatırımların mutlak seviyesinde bir azalmaya yol açmıştır.

III. BYKP dönemi için DPT kaynaklarına göre özel yatırım ortalaması II. BYKP dönemine oranla % 52.9'a yükselmiştir. Ancak görülen bu ortalamalar aldatıcı olabilir. Çünkü ayrı ayrı yıllara göre incelendiğinde özel yatırımların payının III. BYKP'nın ilk yıllarında yüksek olduğu, sonraki yıllarda özel yatırımların payının azaldığı ve kamu yatırımlarının payının arttığı görülmektedir.

V.BYKP döneminde izlenen ekonomik politikanın etkinliği ve özel sektörün teşvik görmesi nedeniyle özel yatırımlarda nisbi oranda artış görülmüştür. V.BYKP'da 1984 yılında sabit sermaye yatırımları içinde % 39.9 olan özel kesim payının 1989 yılında % 44.5 seviyesine yükseltieceği öngörülmüştür. 1989 yılında sabit fiyatlarla yapılan hesaplamada yatırımların 1988'deki % 1.6'lık gerilemeden daha hızlı yani % 3.4 oranında azaldığı görülmektedir. Sabit fiyatlarla yapılan yatırımlar özel kesimde % 2.7 büyürken, kamu kesiminde % 10.2 gerilemiştir. Dolayısıyla 1989 yılında sabit sermaye yatırımlarının içinde kamunun payı % 47.6'dan % 44.5'e gerilerken, özel kesimin payı % 52.4'ten 55.5'e yükselmiştir.

Kamu yatırımları 1985'den sonra devamlı azalma içindedir. Bu izlenen kamunun ekonomideki payını küçültme ve ihracat sanayiinden çekilme politikasının sonucudur.

VI.BYKP plan döneminde toplam yatırımların yılda ortalama % 9.2 artırılarak 25.0 Trilyon TL düzeyinde 1994'de 38.9 trilyon TL'ye çıkarılması hedef alınmıştır. Özel kesim yatırımları artış hızının % 11.3, kamu kesimi yatırımları artış hızının ise % 5 olması öngörülmektedir.

4.5) Yatırımların Sektörel Dağılımı:

Yatırımların sektörel dağılımının seyri hususunda şu gözlemler yapılabilir:

1973 yılına kadar tarıma yönelen yatırımlar artmıştır. 1954-1955 yıllarında (1948 itibariyle) tarımın sabit yatırımlar içindeki payı % 11.4 iken, 1963-1968'de (1965 fiyatlarıyla) % 15.4 ve aynı yıl fiyatlarıyla 1968-1972 yıllarında % 15.2 olmuştur. 1973-77 döneminde ise tarımın payı (1976 fiyatlarıyla) % 11.8'e, 1979-1989 döneminde % 11.8'e inmiştir.

Haberleşme yatırımlarının yer aldığı Ulaştırma yatırımlarına baktığımızda, 1950-59 döneminde önemli bir yer işgal ettiğini görürüz. 1948-1955 yılları için % 24.2 olan bu oran, 1963-67'de % 14.8'e düşmüştür. 1968-1972'de yeniden bir miktar hızlanarak % 16.1 olmuştur. 1973-1977 içinde yine düzeyde kalmıştır.⁽²¹⁾

Ulaştırma-Haberleşme sektöründe kamu kesimi % 67.4 gibi bir paya sahipken, diğer sektörlerde durum şöyledir: Eğitim % 89, Sağlık % 72, Turizm % 15 dolayında kamu payına sahiptir.⁽²²⁾

Diğer yandan özel yatırımların sektörlere dağılımına baktığımızda bu yatırımların en fazla konut sektörüne yöneldiğini (% 98) görürüz. Bunu sırasıyla Turizm % 85,2 imalat % 84.2, Ulaştırma-Haberleşme % 43,35 izlemektedir.⁽²³⁾

VI. BYKP döneminde gerçekleştirilmesi öngörülen (hedeflenen) toplam sabit sermaye yatırımları içinde başta gelen sektörler sırasıyla % 12.5 oranıyla konut, % 20.9 oranıyla imalat sanayii ve % 19.2 oranıyla Ulaştırma-Haberleşme sektörleridir. Enerji sektörünün payı % 10.9, tarım sektörünün payı ise % 7.9 olacaktır.⁽²⁴⁾

(21) Mükerrer HİÇ, A.g.e. sh.33-34.

(22) İTO, A.g.e. sh.57, Tablo: 37; Temel Ekonomik Göstergeler, Nisan 1990.

(23) İTO, A.g.e. sh.56.

(24) DPT, Temel Ekonomik Göstergeler, Nisan 1990.

4.6) Ödemeler Dengesi:

1983 ve 1986 yılları hariç 1980-1989 yıllarını kapsayan son 10 yıllık dönemde Türkiye dış ticarete kayda değer ve tatminkar gelişmeler kaydettiğini söyleyebiliriz. Ancak Türkiye'nin ödemeler dengesi için uzun dönemde 1980 öncesi ve sonrası için şunları söyleyebiliriz:

1) Türkiye'nin ithalatı devamlı olarak ihracatının üstündedir. İhracat artış hızı yetersiz kalmış ve özellikle 1974 petrol krizi ile birlikte ithalat artışı önemli ölçüde süratlenmiştir. Bu süratlenmede dünya piyasalarında petrol, demir-çelik, kömür ve sınai mamul fiyatlarının artması, yani dış ticaret hadlerindeki aleyhte gelişmeler yanında ara malları, temel sınai ve tarımsal madde ve ara malları yurtiçi üretiminin yeterince geliştirilmiş bir politikasının da başlıca rolü olmuştur.

2) Türkiye'nin toplam dış ticaretinin GSMH'ya oran diğer ülkelere göre çok düşüktür.

3) Dış ticaret açığı, proje ve program kredileri, işçi döviz gelirleri ve bunun son yıllarda (1980) imkan dahilinde kaydığını döviz rezervleri kullanımı, 1975-1977 yılları boyunca DÇM ve kısa vadeli sermaye hareketleri ile finanse edilmiştir.

4) Türkiye son yıllarda ciddi bir "ödemeler dengesi" sorunu ile karşılaşmış bulunmaktadır. Ancak 1980 yılı öncesi döneme ait bu görüntüler 24 Ocak 1980'den sonra değişikliğe uğramıştır. Belirlenen enflasyon hedeflerine ulaşamamasına rağmen, ihracat gelirleri özellikle 1980 yılından sonra (2.9 milyar dolar) 2.5 katına varan artışla 1986 yılında 7.5 milyar dolara yaklaşmış 1988'de 11 milyar 600 milyon dolara ulaşmıştır. Bu olumlu gelişmelerde ihracatı teşvik çalışmaları rol oynamıştır. Yabancı sermaye ile ilgili yasa değişikliklerine rağmen razu edilen amaca ulaşamaması, yine de turizme yönelik yabancı sermaye ile yatak kapasitesi artırılabilmiştir. Dış satımın dış alımı karşılama oranı 1980'de % 37 iken 1982'de % 50'ye yükselmiştir.⁽²⁵⁾

(25) Nazif KUYUCUKLU, Türkiye İktisadı II, İstanbul, 1983, sh.347.

İhracatın ithalatı karşılama oranı 1986'da % 67, 1988'de % 81.25'e ulaşmıştır.

5) Türkiye'nin ihracatında tarım ağırlıklı mallar yerine sınıai ağırlıklı mallara bırakmıştır. V.BYKP'da tarımın payının 1984 yılında % 15.4 iken 1989 yılı sonunda % 14.4'e ineceği tahmin edilmiştir.⁽²⁶⁾ Ancak bu oran % 20.1 olmuştur.

6) İthalat esas itibariyle ara ve yatırım mallarından oluşmaktadır.

7) Ülkeler açısından dış ticarete bakarsak, ABD'nin payı 1950'den bu yana zamanla azalmıştır. Bugün en yüksek pay AET ülkelerine, özellikle Almanya'ya aittir.

8) Dış ekonomik yardım bakımından yine AET ülkeleri büyük bir farkla başta gelmektedirler. Bunu ABD ve uluslararası mali kuruluşlar izlemektedir. Tek ülke olarak en çok yardım ABD tarafından yapılmaktadır.

Ödemeler dengesinin geleceğe yönelik durumuyla ilgili olarak V.BYKP'da öngörülen hedeflerin 1988 ve 1989 yılında dış ticaret hacmi bakımından gerisinde kalınmıştır.⁽²⁷⁾ İhracat 1988 ve 1989 yıllarında performans açısından olumsuz gelişmeler göstermiştir. 1990 yılının ilk altı aylık verilerine göre, bu yavaşlamanın sadece ihracat cephesinde devam edeceği, dış ticaret hacminin ithalattaki patlama sayesinde önemli bir artış göstereceği anlaşılmaktadır.⁽²⁸⁾

Bu kapsamda Türkiye açısından başlıca olumsuzluklar dış ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranında ortaya çıkmaktadır. Önceki yıllarda belli bir düşme gösteren dış ticaret açığı 1989 yılında birden 4.135 milyon dolara yükselerek 1981 yılı seviyesine yeniden dönmüştür. 1990 yılında ise özellikle ithalatın büyük ölçüde artmasıyla daha da büyüyerek ilk altı ay itibariyle 3.882 milyon dolara çıkmış ve yıl sonu itibariyle 7 milyar doları aşacağı işaretini vermiştir. Olağanüstü bir gelişme olmadığı takdirde, 1990 yılı sonunda dış ticaret açığı bakımından rekor kırılacağı belirtilmektedir.⁽²⁹⁾

(26) T.C. Başbakanlık DPT, 5.BYKP 1985-1989, Ankara 1985, Yayın no: 1974, sh.15.

(27) İTO, A.g.e. sh.124.

(28) İTO, A.g.e. sh.124.

(29) İTO, A.g.e. sh.125.

İKİNCİ BÖLÜM

HABERLEŞME VE EKONOMİ

5) HABERLEŞME VE EKONOMİ

5.1) Sektör Tanımı ve Sınırlandırılması:

İnsanların duygu ve düşüncelerini birbirlerine uzaktan anlatmak üzere kurdukları düzen olan haberleşme, kullanılan araçlara göre "Posta" ve "Telekomünikasyon" olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır.

Posta hizmetleri, mektup, basılı kağıt, küçük paket gibi haberleşme maddelerinin göndericilerinden alıcılarına ulaştırılmasını, Telekomünikasyon ise tek yönlü Radyo-Televizyonla yapılan kitle haberleşmesini ve çift yönlü telefon, telgraf, teleks, data ve benzeri kamu haberleşmesi olmak üzere iki bölüm halinde değerlendirilmektedir.⁽¹⁾ Telekomünikasyon hizmetleri ses, yazı, görüntü ve verilerin elektrik işaretlere dönüştürülerek iletildiği, telefon, telgraf, teleks, faksimile ve veri haberleşmesi olarak tanımlanmaktadır.

5.2) PTT'nin Tarihçesi:

Kamu haberleşmesi ile PTT İşletme Genel Müdürlüğü (PTT) ana kuruluş olarak görevlendirilmiş, ayrıca 2813 Sayılı Kanun ile telsiz haberleşmesi ile ilgili görevler Telsiz Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir.

Ülkenin sosyo-ekonomik yaşamında önemli bir yeri olan haberleşme hizmetlerinin yürütülmesiyle yükümlü PTT Genel Müdürlüğü 1840 yılında Posta Nezareti (Bakanlığı) olarak kurulmuş, 1871'de Posta Telgraf Bakanlığı, 1911'de Posta Telgraf ve Telefon Bakanlığı olmuştur. 1912'de PTT İşletme Genel Müdürlüğü haline dönüştürülmüştür.

1920'de Ankara'ya nakledilen Genel Müdürlük 1953'de İDT (İktisadi Devlet Teşekkülü), 11 Nisan 1984 tarihinde Kamu İktisadi Devlet Teşebbüslerinin yeniden düzenlenmesi ile ilgili olarak çıkarılan 233 Sayılı KHK ile Kamu İktisadi Kuruluşu statüsüne geçirilmiştir.

(1) VI.BYKP, Haberleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sh.1, Ankara 1988.

Kuruluşun merkez örgütü, aynı zamanda genel müdür olan başkan ve dört üyeden oluşan yönetim kurulu, dört genel müdür yardımcısı, bir kurul başkanı 17 daire başkanlığı, savunma sekreterliği ve hukuk müşavirliğinden ibarettir.

Yurt düzeyinde 1990 yılı sonu itibariyle 71 PTT Başmüdürlüğü, 2 Telefon Başmüdürlüğü ve bunlara bağlı 1038 PTT Merkezi, 2883 PTT Şubesi, 34642 PTT Acentası, 83 Telefon Müdürlüğü, 1 Telsiz İşletme ve Bakım Müdürlüğü ile Başmüdürlüklere eşdeğer statüdeki birimler Meslek Geliştirme Başmüdürlüğü, PTT Fabrikası, PTT Onarım ve Donatım Müessesesi, PTT Sanatoryumu ve Hastanesi, Posta Çekleri Merkezi, Dış Havale ve Havale Kontrol Merkezi Müdürlüğü, EBİM Müdürlüğü, Değerli Kağıtlar Depo Müdürlüğü, Üç Ana Depo Müdürlüğü, Uydu Haberleşme Merkezi Müdürlüğü, AR-GE Müdürlüğü, Sekiz Bölge Vericiler Müdürlüğü aracılığı ile hizmetlerini yürütmektedir. PTT Genel Müdürlüğü tarafından bütün illerde Başmüdürlük şeklinde teşkilatlanma çalışmaları devam etmektedir.

PTT Ulaştırma Bakanlığının ilgili İktisadi Kuruluşlarındandır. Kuruluşun Merkezi Ankara'dadır. 233 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname hükümlerine tabi bir kuruluş olan PTT Genel Müdürlüğünün başlıca görevleri şunlardır:

- 1- Posta Hizmetlerini yürütmek,
- 2- Telgraf ve Teleks hizmetlerini yürütmek,
- 3- Telefon hizmetlerini yürütmek,
- 4- Telekomünikasyon sistemleri kurmak ve işletmek,
- 5- Posta çekleri hizmetlerini yürütmek,
- 6- Posta biriktirme sandığı kurmak,
- 7- Olağanüstü hal ve savaşta silahlı kuvvetlerin hükümet otoritesinin ve halkın muhabere ihtiyaçlarını karşılamak, (697 Sayılı Kanun).
 - Yolcu ve bagaj nakliyatı yapmak,
 - Haberleşme hizmetlerini modern bir düzeye ulaştırmak için tedbirler almak ve uygulamak,
 - Radyo ve televizyon Verici İstasyonlarını, program-linklerini planlamak, projelendirmek, kurmak, yenilemek ve işletmek, (3517 Sayılı Kanun)⁽²⁾ PTT

(2) 21.1.1989 Tarih, 20056 Sayılı Resmi Gazete.

İşletmesi Genel Müdürlüğü kendisine verilen bu görevlerin gerektirdiği faaliyetleri,

1- 406 Sayılı Telgraf ve Telefon Kanunu,

2- 3054 Sayılı İstanbul Telefon Kanunu,

3- 3488 Sayılı İzmir Telefon Kanunu,e

4- 1379 Sayılı Ankara'dan Gayri Şehir ve Kasabalar Telefonları Hakkında Kanun,

5- 5584 Sayılı Posta Kanunu,

6- 7201 Sayılı Tebliğat Kanunu,

7- 3517 Sayılı Radyo ve Televizyon Verici istasyonlarının, program linklerinin planlanması, projelendirilmesi, kurulması, yenilenmesi ve işletilmesi ile ilgili kanun. Bu kanun Anayasa Mahkemesince 26.7.1990 tarihinde yayınlanan 1990/8 Sayılı Kararı ile yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 6 ay içinde kaldırılması öngörülmüştür.

5.3) Ülkemizde Haberleşme Hizmetlerinin Gelişimi:

Günümüz toplum ve ülke hayatında çok önemli olan haberleşme hizmetlerinin ülkemizde başlangıcından bugüne kadar geçirdiği aşamaları belirtmek istiyoruz.

Tarih boyunca kurulmuş olan bütün büyük devletler, daimi bir surette iyi düzenlenmiş haberleşme teşkilatına sahip olmuşlardır. Yüzyıllar boyunca dev bir ülkeyi yöneten Osmanlı İmparatorluğu da zaman içinde gelişen ve genişleyen devlet örgütü ile orantılı olarak üç kıtaya topraklar üzerinde yollar yapmış, bu yollar vasıtasıyla ve denizlerden de faydalanarak merkezi idarenin gerektirdiği düzenli haberleşmeyi temin etmiştir. 1840'da posta nezaretinin kuruluşuna kadar devam eden bu dönemdeki haberleşme teşkilatı "Ulak-Menzilhane" ikilisinden oluşmaktaydı. Bu teşkilatın daha sonra kurulacak olan Posta İdaresinden en büyük

farkı yalnızca devlet ileri gelenlerinin hizmetinde olmasıdır. Yani genel olarak ulak diye isimlendirilen tatarların menzilhaneler arasında beygirler sırtında gerçekleştirdiği haber götürüp getirme hizmetlerinden öncelikle padişah sonra da sadrazam, vezirler, seferdeki ordu kumandanları ve diğer üst düzey görevlileri faydalanmışlardır.⁽³⁾

1839 yılında Gülhane Hattı Hümayunun başlatıldığı tanzimat düzeni ile Osmanlı müesseseleri yenileştirilip devlet örgütleri bir esasa, bir teşkilata bağlanırken haberleşme örgütleri de resmi bir teşkilata bağlanmış, ilk posta nezareti (Bakanlığı) 1840 yılında kurulmuştur.

Bu tarih, ülkemizde posta işlerinin resmi bir düzene kavuştuğu ve PTT teşkilatının kurulduğu tarih olmuştur. Posta nezaretinin 23 Ekim 1840'da kuruluşundan 7 yıl, Telgrafın bulunuşundan 5 yıl sonra 1847 yılında Telgraf ülkemizde denenmiş, Telgraf Nezareti 21 Eylül 1871 yılında kurulmuş, ilk telgraf hattı İstanbul-Edirne-Şummu arasında tesis edilmiştir.

Posta Nezareti Osmanlı devletinde ilk haberleşme teşkilatı değildir. Yüzyıllarca yalnızca devlete hizmet etmiş, zaman içerisinde bazı değişiklikler geçirmiş olan "Ulak-Menzilhane" ikilisi posta nezaretinin kuruluşuna kadar devletin haberleşmesini gerçekleştirmiştir. Kuruluşundan sonra Posta Nezareti tatarların bir kısmını kendi kadrosuna almıştır.

Telefon icadından 5 yıl sonra 1881 yılında hizmete verilmiş, ilk telefon santrali manuel olarak 1909 yılında İstanbul'da hizmete verilmiştir.

Telefon ve Telgraf hizmetlerindeki esas gelişmeler Cumhuriyet döneminde başlamış, 1924 yılında Ankara ve İzmir'de manuel telefon santralleri hizmete verildikten sonra, Balkan ülkelerinde ve ülkemizde ilk otomatik telefon santrali 2000 hat kapasite ile 1926 yılında Ankara'da tahsis edilmiş, 1929 yılında Ankara-İstanbul arasında şehirlerarası telefon irtibatı kurulmuş, Milletlerarası telefon hizmeti 1931 yılında İstanbul-Sofya arasında başlamıştır. 1940 yılında köylere posta hizmeti adli tebligatların götürülmesi ile başlatılmış, 1941 yılında tüm posta

(3) Nesimi YAZICI, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.6, sh.1636.

hizmetlerinin köylere götürülmesine başlanmıştır. 1953 yılında kurulan telsiz istasyonlarıyla bazı Avrupa ülkeleri ve Amerika ile ülkemiz arasında telsiz telefon bağlantısı sağlanırken, 1954 yılında ülkemizde ilk teleks santrali manuel olarak hizmete verilmiş, bu sistem 1974 yılında otomatik hale getirilmiştir. 1980 yılında otomatik teleks santrallerinden yararlanarak genlekt işleme geçilmiştir.

Türkiye'de ilk Radyo-link sistemi 1958 yılında Türkiye-Yunanistan arasında kurulmuş, televizyon program nakline imkan sağlayan geniş bantlı ilk Radyo-link sistemi ise 1971 yılında hizmete verilerek, Yurtiçi Televizyon program nakline imkan sağlanmıştır. Radyo-link sistemleri aracılığı ile Milletlerarası televizyon program nakli 1972 yılında gerçekleştirilmiştir. Sonraki yıllarda 1977 yılında Türkiye-İtalya arasında denizaltı koaksiyal kablo bağlantısı hizmete verilmiştir. 1979 yılında Uydu Haberleşme ve Yer İstasyonu, 1982 yılında Şehirlerarası ve Milletlerarası otomatik telefon hizmeti, yine aynı yıl Döviz ve Milletlerarası çe 1984 yılında köylere otomatik telefon ve Digital telefon santrali, elektronik mektup, 1985 yılında fiberoptik şebeke, 1986 yılında araç telefonu ve çağrı cihazı, 1987 yılında video konferans sistemi ve Data şebekesi, 1988 yılında kablolu televizyon ve tebligat servisi hizmete verilmiştir.

5.4) Haberleşme Sektörünün Önceliği:

İnsanlığın varoluşundan beri mevcut olan haberleşme çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü modern yapısına ulaşmıştır.

Günümüzde haberleşme hizmetlerinin gür ekonomik, dolaylı ekonomik ve bunlar dışında sosyal, kültürel tesirleri vardır. Haberleşme hizmetleri doğrudan doğruya büyük bir ihtiyaç grubuna cevap vermektedir. Mektupla haberleşmek, telgraf çekmek, telefonla konuşmak büyük bir ihtiyaçtır. PTT bu ihtiyaca cevap vererek doğrudan doğruya bir fayda ve değer yaratıcısı durumundadır.⁽⁴⁾

Öte yandan haberleşme ekonomik faaliyetlerin en önemli bir parçası, en değerli bir unsuru hatta bir girdiği olmuştur.

(4) Ahmet KILIÇBAY, Türk Ekonomisi, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1984, sh.77.

Borsalar, fiyatlar, değişen şartlar, kıtlıklar, bolluklar, para piyasaları, iç piyasa hakkında en hızlı bilgi telefon, Radyo ve telekslerle sağlandığı gibi, artık uydularda kullanılmaya başlanılmıştır.⁽⁵⁾ Öte yandan teknolojik alandaki gelişmeler telekomünikasyon alanında da kendini hissettirmekte gelişen telekomünikasyon teknolojik toplumları birbirine yaklaştırmakta, değişimlere yol açmaktadır.

Bu yönleri ile haberleşme ekonomik faaliyetlere hız, iktisadi kararlara doğruluk kazandırmaktadır. Haberleşme bugün o kadar önemli bir hale gelmiş ve ekonomik teknik enformasyonla o kadar bağdaştırılmıştır ki, buna yeni bir ad koymak gereği duyulmuş ve "Enformasyon çağı", "Enformasyon Ekonomisi" terimleri doğmuştur.⁽⁶⁾

İçinde yaşadığımız dünyada nereye gözatsak, sanayide, ticarete, ulaştırmada, turizmde, tarımda, eğitimde, sağlık hizmetlerinde, idari hizmetlerde, sosyal hayatta, uzay çalışmalarında haberleşmenin sonuçlarını ve etkilerini görürüz.

Bir ülkenin haberleşme hizmetleri ne derece gelişmiş ise o ülkenin ekonomik ve sosyal sahada, yurt savunma ihtiyaçlarının karşılanmasına o derece olumlu etkiler yapmaktadır. Gerek sosyal hayatın, gerekse girdi olarak tüm ekonomik sektörlerin gelişmesinde önemli katkılara sahiptir. Ulusların ekonomik ve sosyal bütünleşmesindeki önemi son yıllarda artan ve kabul edilen haberleşmenin yeterli olmadığı hallerde sosyal ve ekonomik kalkınmada istenilen sonuca ulaşmak zordur. Bu nedenlerle haberleşmenin dolayısı ile PTT hizmetlerinin önem ve önceliğini kabul etmek gerekir.

5.5) Yeni Ekonomik Politikalar ve Haberleşme:

Telgraf ve telefonun icadı ile birlikte ülkemizde haberleşme hizmetlerine ilgi gösterilmesine rağmen, Cumhuriyetin kuruluşunu izleyen yıllarda, yatırım önceliklerinin değişmesi, yüksek yatırım maliyetleri gibi etkenler, ülkemizde telekomünikasyon sanayiinin kurulması sonucunu doğurmuş, otomatikleşme yeteri

(5) Ahmet KILIÇBAY, A.g.e. sh.77.

(6) Ahmet KILIÇBAY, A.g.e. sh.78.

hızda gelişmemiştir. Telekomünikasyon sanayiinin kurulamaması neticesinde haberleşme şebekesinde yıllık büyümelerin istekli sayısının çok gerisinde kalması, kırsal alan haberleşmesine çok az ödenek ayrılabilmesi PTT hizmetlerinden beklenen sürat ve kaliteyi menfi olarak etkilemiş, hizmetler beklentiler ile verilir hale gelmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde PTT hizmetlerinde taleple orantılı bir gelişme ve büyüme sağlanamadığı, öncelikle telefon talebinin karşılanamadığı, telefon alabilmek için uzun süreli beklentiler olduğu görülmektedir.

Oysa, otorşik ekonomiden pazar ekonomisine geçiş, Milli gelirin artması, dış ticaret hacminin yükselmesi, Türkiye nüfusunun hızlı bir şekilde artması, sosyal ve kültürel gelişmeler bütünü Türkiye'de haberleşme hizmetlerine olan talebi hızlı bir şekilde yükseltmektedir. Bu durumun doğal bir sonucu olarak bu talebin karşılanması gerekir.

1983 yılından sonra izlenen politikalarda bu durumun farkına varılmasının bir sonucu olarak ülkemizin sosyal ve ekonomik kalkınmasının ancak modern bir haberleşme sebebi ile mümkün olabileceği, dışa açılma çabalarının haberleşme sektörünü öncelikli hizmet birimi haline getirdiği belirtilmektedir. 1984 yılından itibaren haberleşme alanında bir hamle başlatılmış yıllık yatırım programlarında ilk iki öncelikten biri bu sektöre tanınmıştır. 1985 yılı programında haberleşme sektörü yatırımlarının Milli Savunma ve güvenlik gerekleri başta olmak üzere kalkınmada öncelikli yoğunlaşacağı turizm ve dış ekonomik ilişkiler açısından önemli merkezlere öncelik tanınacağı belirtilmektedir. PTT Genel Müdürlüğü de 1983-84 yıllarını kapsayan 10 yıllık Haberleşme Ana planı yapmış 1984 yılında haberleşme şebekelerini sosyal ve ekonomik kalkınmanın ve özellikle modern işletmeciliğin ihtiyaç duyduğu gelişmişlik seviyesine getirebilmek için bir dizi kararlar almıştır.⁽⁷⁾

5.6) Ülkemizde İzlenen Haberleşme Politikası :

Planlı dönem öncesinde izlenen haberleşme politikaları ve PTT hizmetlerindeki gelişmeler hiç kuşkusuz önemli olmakla beraber, planlı dönem öncesi izlenen haberleşme politikaları ile ilgili yeterli kaynak bulunamaması ve planlı dönemden bu yana izlenen politika ve sağlanan gelişmelerin sektörün

(7) 150. Yılında PTT, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1990, sh.11.

geçmişi ve bugünü hakkında yeterli olacağına inandığımızdan burada ülkemizde planlı kalkınma döneminin başladığı 1963 yılından günümüze kadar geçirdiğimiz "Beşer yıllık kalkınma planlarında" öngörülen haberleşme politikaları hakkında bilgi verilecektir.

56.1) I.BYKP (1963-1967):

Birinci beş yıllık kalkınma planında posta ve telgraf işletmeleriyle ilgili olarak, kapasitelerde talep artışını karşılayacak bir esneklik bulunduğu ve çalışma usullerinin aksaklığı dışında bir tıkanıklık göstermediği belirtilmekte ve bu iki işletmede haberleşmenin çabuk, güvenilirlik ve nitelikli olmasını sağlayıcı yatırımlar düşünülmektedir.

"Haberleşme bakımından önemli olan ve tıkanıklık gösteren telefon işletmeciliğidir." denilmekte ve bu tıkanıklığı ortadan kaldıracak yatırımların otofinansman yoluyla gerçekleştirilmesi önerilmektedir. Bunun için aşağıda belirtilen kaynak yaratma ve tasarruf tedbirleri getirilmektedir.

a) Yeni telefon abonelerinden tesis masraflarına karşılık olmak üzere bir ilk bedel alınacaktır.

b) Şehiriçi konuşmalarda çift terimli tarife uygulanacaktır.

c) Kişiler arasında telefon aktarılmasına son verilecek çeşitli sebeplerle telefon aboneliğinden telefonlarını PTT İdaresine geri vereceklerdir.

d) Zorunlu bir sebep olmadıkça ekonomik olmayan yeni şubeler açılmasından kaçınılacaktır.

56.2) II.BYKP (1968-1972):

Posta ve telgraf işletmeleriyle ilgili olarak, I.BYKP'da yapılan tesbit aynen tekrarlanmakta, bu işlemlerde bir kapasite darlığının sözkonusu olmadığı ifade

edilmektedir.

Telefon işletmeciliği konusunda ise aynen şu ifadeler yer almaktadır;

"Ancak telefon şebekesi, kapasitesi talebi karşılayacak seviyeye getirilememiştir. I.Plan döneminde bu konuda kapasiteyi artırıcı yatırımlar ele alınmıştır. Yatırımlar tamamlandığında talebi geniş çapta karşılamak imkanı doğacaktır. Ancak bugün telefon talebinin kapasite yetersizliğinden tam olarak karşılanamaması PTT tesisleri dışında telsiz, telefon tesislerinin kurulmasına yol açmaktadır. Bu durum PTT tesisleri olan yerlere de kurulmasına dolayısıyla kaynakların israfına ve PTT gelirlerinin azalmasına sebep olmaktadır."

Durum tesbiti bu şekilde yapıldıktan sonra, "Haberleşme sistemi gelişen ekonomik faaliyet seviyesinin gerektirdiği güce kavuşturulacaktır" ve "Haberleşme hizmetlerinin daha geniş bir kitleye daha ucuz olarak götürülmesi sağlanacaktır" ilkeleri doğrultusunda II.Plan dönemi için şu tedbirler önerilmiştir:

a) I.Plan döneminde ele alınan şehiriçi konuşmalarında çift terimli tarife uygulaması, ücretsiz telefonların sayılarının azaltılması, icra yolu ile telefon haklarının haczedilmemesi gibi konuları da kapsayan yeni PTT Teşkilat Kanununun tasarısı, en kısa süre içinde kesin olarak getirilerek TBMM'ne sunulacaktır.

b) Haberleşme hizmetleri ile ilgili hazırlanmakta ve hazırlanmış olan diğer kanun tasarıları en kısa sürede kesin hale getirilerek TBMM'ne sunulacaktır.

c) Özel kanun ve kararnameye bağlı olanlar dışında kamu veya özel kuruluşlarca telli veya telsiz haberleşme tesisleri kurulmasının PTT Genel Müdürlüğünün denetim ve iznine bağlı olması ve yolla kurulmuş veya kurulacak tesislerden yıllık bir ücret alınması ile ilgili çalışmalar kesin hale getirilecektir.

d) Zorunlu hallerde ithal edilecek telefon santral ve makinaları için standartlar tesbit edilecek ve PTT Genel Müdürlüğünden bu standartlara uygunluğa dair bir

belge alma zorunluluğu konulacaktır.

56.3) III.BYKP 51973-197):

Üçüncü planda, planlı dönemdeki gelişmelerden söz edilirken, Haberleşme sektöründe, birinci özellikle ikinci BYKP'nında öngörülen ilkelerin, telefon haberleşmesi dışında büyük ölçüde gerçekleştiği ifade edilmekte, hızla gelişen sosyo-ekonomik faaliyetlerin yarattığı telefon haberleşmesi talebinin önemli sorunlar ortaya koyduğu şehirlerarası ve şehir içi konuşmalarda tıkanıklıkların devam ettiği belirtilmektedir.

Plan hedefleri bölümünde, plan döneminde şehir içi telefon konuşmalarının ortalama olarak % 14.7 şehirlerarası konuşmaların % 27.1 oranında artacağı tahmin edilmekte, çok hızlı bir şekilde artan telefon ve teleks talebinin tamamen karşılanacağı beklenmemelidir, denildikten sonra II.Plan döneminde yatırımlarda bu konuya ağırlık verileceği, ancak sorunun tamamıyla çözümünün daha uzun bir ihtiyaç göstereceği belirtilmektedir.⁽⁸⁾

56.4) IV.BYKP (1979-1983):

Üçüncü plan dönemindeki gelişmeler ile ilgili olarak durum tesbiti yapılırken; haberleşme sektörü için öngörülen ilke ve hedeflerin beklenen ölçüde gerçekleşmediği posta ve telgraf haberleşmesinde belirli bir darboğazla karşılaşılmamasına karşılık, telefon ve teleks haberleşmesindeki darboğaz ve gecikmelerin sürekli bir nitelik kazandığı ifade edilmektedir. Ayrıca "Telefon ve Teleks sahibi olabilmenin uzun zaman alması, belli zamanlarda şehir içi, şehirlerarası ve uluslararası konuşmalarda güçlükler, arıza ve kesintilerle karşılanması, telekomünikasyon projelerinin zamanında tamamlanması gibi güçlükler ve darboğazlar II.Plan döneminde de ana sorunlar olarak ağırlıklarını sürdürmüşlerdir" denilmektedir.

IV. Plan döneminde benimsenen ilke ve politikalar ise şunlardır:

(8) DPT, III.BYKP 1973-1977, DPT Yayın no: 1272 Ankara.

1) Haberleşme hizmetleri, sanayi ve hizmetler sektöründe darboğazlara yol açmayan bir hızla karşılanacak ve uluslararası haberleşme olanakları yeni teknolojilerden yararlanarak geliştirilecektir.

2) Posta maddelerinin dağıtımında hız verimini artırmak amaç olacak ve bu hizmetlerin görülmesinde çağdaşlaşmaya gidilecektir.

3) Telefon esas postalarında otomasyona gidilecek şehirlerarası telefon haberleşmesinde ise otomatik sistemin uygulanması hızlandırılacaktır.

4) Kırsal bölge telekomünikasyon hizmetlerine ağırlık verilecektir.

5) Haberleşme ve televizyon hizmetlerinin yurt düzeyine yayılmasını sağlayan Radyo-link sistemleri PTT Genel Müdürlüğü tarafından kurulup işletilecektir.

56.5) V.BYKP (1985-1989):

V. Planda haberleşmenin zamanında, kesintisiz ve güven verici bir şekilde sağlanması, bütün yurt sathına yayılması ve uluslararası bağlantıların artırılmasının hedef alındığı belirtilerek, plan döneminde, 1983'de 1.9 milyon hat olan telefon santral kapasitesinin 3.7 milyona çıkarılacağı böylece muhtemel potansiyele göre telefon bekleyen sayısının 950.000'e ineceği, eskiyen şehir şebekelerinin ileriki yıllarda taleplerde dikkate alınacak hızla yenileştirme ve geliştirme sağlanacağı öngörülmektedir.

Planda "İkinci uydu haberleşme yer istasyonu plan dönemi içinde açılacak ve böylece uluslar ve kıtalararası haberleşme imkanları artırılabilecektir" denilmekte, posta hizmetleri ile ilgili olarak büyük merkezlerde posta işletme merkezlerinin kurularak posta hizmetlerinin süratli ve emniyetli bir şekilde sağlanacağı ve mekanizasyona geçmek için gerekli ön şartların hazırlanacağı, köylere telefonla haberleşme imkanlarının götürüleceği belirtilmektedir.

56.6) VI.BYKP (1990-1994):

VI. Planda "V.yıllık plan döneminde sektörde sağlanan gelişmeler dünya genelinde sektördeki büyüme sıralamalarında ülkemizi ilk sıralara çıkarmıştır" denildikten sonra, V.BYKP döneminde sayısal olarak büyümenin yanında modern teknolojinin kullanımı, bilgisayar destekli digital teknolojiye geçişin önemli ölçüde başarılı olduğu belirtilmekte, VI.Plan döneminde bu politikalar sürdürülmekle birlikte, ülke içinde kalite, kantite ve teknoloji unsurları ile yeterli haberleşme şebekesinin oluşturulması yanında, Türkiye haberleşme şebekesinin dünya telekomünikasyon şebekesine en iyi şekilde entegrasyon sağlanarak, ekonomik ve sosyal kalkınmada dünya haberleşme şebekesinin katkılarının azamiye çıkarmak amaç edinilmiştir.

5.7) Planlı Kalkınma Döneminde PTT Hizmetlerindeki Gelişmeler:

Bu bölümde, PTT hizmetlerindeki gelişmeler posta telgraf, telefon, teleks ve özel telekomünikasyon hizmetleri ayrı ayrı incelenmiştir.

57.1) Posta Hizmetlerindeki Gelişmeler:

Posta hizmetlerinde görülen gelişmeler, haberleşme maddeleri koliler ve havaleler için yurtiçi kabul edilen, yurtdışı gelen-yurtdışı giden olmak üzere ayırımı yapılmış, posta hizmetlerine ait 1972-82/1982-1990 dönemine ait trafikler aşağıda gösterilmiştir.

Tablo: 2

a) 1972-1990 döneminde Türkiye Toplam Posta Trafikleri

Yıllar	Yurtiçi Posta Trafik (Yurtiçinde kabul edilen)			Yurtdışı Trafik (Giden)			Yurtdışı Trafik (Gelen)		
	Haber Mad. (Milyon)	Koli (Bin)	Havale (Bin)	Hab.Mad. (Milyon)	Koli (Bin)	Hab.Mad. (Milyon)	Koli (Bin)	Havale (Bin)	
1972	423.8	2.266	8.119	61.7	83	49.1	74	1.810	
1973	444.3	2.284	8.983	68.7	82	50.4	94	2.089	

1974	480.6	2.268	8.649	82.3	78	47.5	112	1.979
1975	471.6	2.302	8.311	81.6	76	43.4	119	1.587
1976	552.4	2.647	8.841	84.1	69	38.5	133	1.364
1977	607.8							
1978	544.3	2.244	8.944	82.7	68	57.8	127	1.341
1979	539.6	1.949	7.927	90.7	65	57.6	119	1.147
1980	562.4	1.962	8.441	86.7	66	51.4	157	1.016
1981	572.3	1.832	8.171	90.8	61	60.8	151	1.304
1982	646.6	1.766	10.931	100.4	62	65.6	125	1.278
1983	667.6	1.793	10.187	113.1	52	78.9	146	1.136
1984	720.7	1.819	12.431	110.8	62	67.9	149	1.044
1985	773.9	1.802	13.274	128.7	81	68.0	148	873
1986	885.9	1.796	13.319	129.1	74	61.4	144	850
1987	969.2	1.718	15.641	141.8	80	74.8	141	738
1988	116.6	1.717	21.695	154.8	112	127.3	112	694
1989		1.659	19.435	191.5	108	142.1	120	681
1990	1243.7	2.120	25.000	205.6	171	144.2		665

Kaynak: PTT İstatistikleri, 1973-1990

Trafik değerlerinden çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

1) Üç grup posta hizmetlerinde ana grubu haberleşme maddeleri oluşturmaktadır. Diğer iki grubun haberleşme maddeleri yanındaki sayısal ağırlığı yüzde 2-3 civarındadır.

2) Haberleşme maddelerine ait hem yurtiçi hem de yurtdışı trafikler, genel olarak yükselme eğilimindedir.

3) Koli trafiklerinden yurtiçine ait olanlarda 1977 yılından itibaren, yurtdışına giden kolilere ait olanlar ise 1972 yılından düşme olduğu, buna karşılık yurtdışı gelen koli trafiğinin genelde yükselme eğiliminde olduğu görülmektedir.

4) Yurtiçi havale sayıları 1980 yılına kadar genelde sabit kalmış, 1981 yılından itibaren yükselmiştir. Yurtdışından gelen havale sayısında düşme vardır.

57.2) Telgraf Hizmetlerindeki Gelişmeler:

Son on yıllık dönemde telgraf trafiğindeki gelişmeler aşağıda ayrıntılı olarak verilmiştir.

1980-1990 yılları arasında PTT İşletmesinde, Telgraf trafiğindeki gelişmeler:

Tablo: 3

YILLAR	YURTIÇİ TELGRAF SAYISI (BİN ADET):				YURTDIŞI TELGRAF (BİN ADET):	
	NORMAL	ACELE	YILDIRIM	TOPLAM	GİREN	ÇIKAN
1980	11.286	2.336	758	14.380	559	495
1981	9.749	1.746	510	12.005	470	365
1982	9.995	1.867	626	12.488	414	300
1983	10.066	1.906	647	12.621	315	240
1984	9.649	1.654	540	11.843	302	202
1985	7.746	1.100	367	9.203	227	132
1986	6.890	908	296	8.094	163	100
1987	6.768	862	234	7.864	150	91
1988	5.610	841	224	6.675	140	83
1989	4.742	900	200	5.842	90	71
1990	4.510	800	210	5.820	62	58

Kaynak: PTT İstatistikleri, 1984-1990

Görüldüğü gibi, sayısal olarak 1980 yılında en yüksek değere ulaşan yurtiçi telefon trafiği 1981 yılından itibaren azalmaya başlamış, 1980 yılında yapılan tarife değişikliğinden büyük ölçüde etkilenerek 1981 yılında % 16.5 oranında azalma gösterdiği görülmektedir. Ancak, telgraf trafiğinde görülen ve son yıllarda artarak devam eden düşüş, otomatik telefon ve teleks hizmetlerinin gelişmesinin ve yaygınlaşmasının talebin telefon ile, yeni hizmete sokulan faks, teleks ve faksimile gibi hizmetlere kaymasından kaynaklanmaktadır.⁽⁹⁾

56.3) Telefon Hizmetlerindeki Gelişmeler:

Telefon esas postaları, telefon santrallarına müstakil bağlı telefonlardır.⁽¹⁰⁾ Bunların sayıları telefon hizmetlerindeki gelişmeleri göstermekte ve esas büyüklük olarak ele alınmaktadır. Telefon Esas Postaları ile ilgili gelişmelerin incelenmesinde son 15 yıl alınmıştır.

(9) Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasında Haberleşmenin Önemi ve Haberleşmenin Geleceği semineri, sh.22.

(10) V.BYKP Haberleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sh.40.

Tablo: 4

1975-1990 Döneminde Yıl Sonu İtibariyle Telefon Esas Postası Sayısı:

YILLAR	BAĞLI ABONE (BİN ADET)	TELEFON BEKLEYEN (BİN ADET)	POTANSİYEL (BİN ADET)
1975	680	950.7	1.631.5
1976	769.9	1.159.8	1.929.7
1977	851.4	1.268.5	2.139.9
1978	986.8	1.489.7	2.476.5
1979	1.091.1	1.536.3	2.627.4
1980	1.157.7	1.626.8	2.774.6
1981	1.301.6	1.591.9	2.893.5
1982	1.502.0	1.571.3	3.253.5
1983	1.673.2	1.825.2	3.498.5
1984	1.941.1	1.840.9	3.782.0
1985	2.247.8	1.818.7	4.066.5
1986	2.779.9	2.115.4	4.895.3
1987	4.077.1	1.631.5	4.895.3
1988	-	-	-
1989	6.521.4	1.456.6	7.978.0
1990	7.521.0	1.780.0	9.301.0

Kaynak: PTT İstatistikleri, 1978-1990,

Görüldüğü gibi, telefon bekleyenlerin sayısı devamlı artış göstermiş, 1975 yılında 950 bin olan telefon bekleyen sayısı 1982 yılında 1.751.000'e ulaşmıştır. Kapasite artışı 1983 yılına kadar talep artışının gerisinde kalmıştır.

Telefon ihtiyacının göstergesi olarak kabul edilen ve bağlı telefon postaları ile telefon bekleyenlerin toplam sayısından oluşan telefon esas postası potansiyeli 1975 yılında 1 milyon 631 bin iken 1983 yılında 3 milyon 498 bine, 1989 yılında 7 milyon 978 bine çıkmıştır. Böylece telefonu ihtiyacı 8 yılda 2.5 kat 14 yılda 5 katına çıkmıştır. 1984 yılına kadar kapasite artışının talep artışının gerisinde kaldığı, 1984 yılından sonra kapasite artışının daha fazla olduğu bekleyen sayısının toplam aboneye oranında düşme olduğu görülmektedir.

57.4) Teleks Hizmetlerindeki Gelişmeler:

Bugün ülkemizde 45 yerleşim yerinde 54 adet teleks santrali ile teleks hizmeti otomatik olarak verilmektedir. 1985 yılı sonu itibariyle w22844 hat olan teleks santral kapasitesi 1989 yılı sonu itibariyle 28797 hatta yükselmiştir.⁽¹¹⁾

(11) PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990, sh.23.

Telekomünikasyon alanında gelişmiş ileri ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de otomatik telefon ve teleks hizmetlerinin gelişip yaygınlaşması telgrafa olan talebi azaltmış, buna karşılık faks ve data şebekelerinin gelişip yaygınlaşması sonucunda bugün artık teleks hizmetinden de beklenen gelişmenin sağlanamadığı görülmektedir. Bugün her isteyene teleks verilebilmektedir. Oysa 1982 yılında Teleks aboneleri sayısı 6725 iken potansiyel 15.400'e bekleyen ise 8.675 adet idi.⁽¹²⁾ 1989 yılı sonu itibariyle 188 ülkeye otomatik, 17 ülkeye manuel olmak üzere 205 ülkeye teleks haberleşmesi yapılmaktadır.

1986 yılında toplam 800 kat kapasite ile hizmete verilen teleteks şebekesinde, hat kapasitesi 950'ye yükseltilirken 1988 yılında 774 olan teleteks abone sayısı 19 adet artırılarak 1989 yılı sonunda 793'e ve bu hizmetin karşılıklı yapıldığı ülke sayısı 8'e çıkmıştır.

5.8) PTT Hizmetlerindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi ve Mevcut Durumu:

Posta hizmetlerinde herhangi bir darboğazla karşılaşılmasına rağmen telekomünikasyon alanında darboğazlarla karşılaşmış, sağlanan gelişmeler ve kapasite artışları özellikle telefon sağlama hususunda darboğazların aşılmasına yetmemiştir.

Haberleşme hizmetlerinin 1980'li yıllara kadar (ilk dört kalkınma planı döneminde) niteliksel gelişimi ve yaygınlaştırılması planlarda öngörülen düzeyde gerçekleştirilememiş, özellikle telefon sağlama konusunda darboğazlar süre gelmiştir. Bu alandaki olumlu gelişme II.BYKP döneminde Radyo-link hatlarından yararlanarak bir kısım şehirlerarası ve uluslararası konuşmalar otomatik yapılabilmektedir.⁽¹³⁾

V.BYKP dönemine kadar, sektörde gelişmeler olmuşsa da çağdaş haberleşme olanaklarının yaygınlaştırılması ve etkin kullanımı ekonomik ve toplumsal gelişmedeki hareketliliğe bağlı olarak yürütülmemiş, bu alandaki tıkanıklar sürmüştür.

Telefon esas postası sayılarındaki ve telefon ihtiyacındaki gelişmeler incelendiğinde 1984 yılına kadar telefon bekleyen sayısının toplam aboneden fazla olduğunu görmekteyiz.

(12) PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990, sh.23.

(13) Yakup KEPENEK, Türkiye Ekonomisi, Ankara 1984, sh.316.

Şüphesiz bu alanda sağlanacak başarı ya da başarısızlığın hükümetler tarafından izlenen ekonomik politikalarla da yakından ilgisi vardır. Telekomünikasyon yatırımlarının büyük ölçüde dışa bağımlı olunması ve 1973 yılından sonra yaşanan döviz darlığı ve ödemeler dengesi sorununun bu alanda gelişmeyi engellediği söylenebilir. 1980'den sonra izlenen politikalardan haberleşme sektörünün öncelikli sektörlerden biri olarak görülmesi ve ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler bu sektördeki gelişmeleri olumlu etkilemiştir. V.BYKP öncesine kıyasla telefon sağlama hususunda darboğazlar aşılmıştır. Bu gelişme trendi devam ettiği takdirde 3-4 yıl içinde PTT hizmetlerinde hiçbir darboğaz kalmayacağı ve modern telekomünikasyon hizmetlerinden her isteyen faydalanabileceğini söyleyebiliriz.

1989 YILI SONU İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE POSTA HİZMETLERİNİN DURUMU:

Tablo: 5

ALAN 10 ³ Km ²	NÜFUS (10 ⁶)	GSMH (Milyar)	YURTIÇİ			YURTDIŞI (Giden-Gelen)		
			Mektup (10 ⁶)	Koli (10 ³)	Havale (10 ³)	Mektup (10 ⁶)	Koli (10 ³)	Havale (10 ³)
780.6	55.250	103692.0	11747	1659	19435	199.5	112	681

Kaynak: PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990; İTO, Ekonomik Rapor, 1990-21.

1989 YILI SONUNDA TÜRKİYE'DE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNİN DURUMU:

Tablo: 6

TEP (10 ³)	HÇTP (10 ³)	TBS (10 ³)	TLXA	YİTG (Milyon)	YDTG (Bin)	T.PER. (Adet)	PES.PER. (Adet)
6521.4	6770.8	1456.6	21996	5.6	71	14618	4770

Kaynak: PTT İstatistikleri.

- TEP : Telefon Esas Postası.
HÇTEP : Herçeşit Telefon Esas Postası.
TBS : Telefon Bekleyen Sayısı.
TLXA : Teleks Abone Sayısı.
YİTG : Yurtiçi Telgraf.

Şüphesiz bu alanda sağlanacak başarı ya da başarısızlığın hükümetler tarafından izlenen ekonomik politikalarla da yakından ilgisi vardır. Telekomünikasyon yatırımlarının büyük ölçüde dışa bağımlı olunması ve 1973 yılından sonra yaşanan döviz darlığı ve ödemeler dengesi sorununun bu alanda gelişmeyi engellediği söylenebilir. 1980'den sonra izlenen politikalardan haberleşme sektörünün öncelikli sektörlerden biri olarak görülmesi ve ödemeler dengesindeki olumlu gelişmeler bu sektördeki gelişmeleri olumlu etkilemiştir. V.BYKP öncesine kıyasla telefon sağlama hususunda darboğazlar aşılmıştır. Bu gelişme trendi devam ettiği takdirde 3-4 yıl içinde PTT hizmetlerinde hiçbir darboğaz kalmayacağı ve modern telekomünikasyon hizmetlerinden her isteyen faydalanabileceğini söyleyebiliriz.

1989 YILI SONU İTİBARIYLA TÜRKİYE'DE POSTA HİZMETLERİNİN DURUMU:

Tablo: 5

ALAN 10 ³ Km ²	NÜFUS (10 ⁶)	GSMH (Milyar)	YURTIÇİ			YURTDIŞI (Giden-Gelen)		
			Mektup (10 ⁶)	Koli (10 ³)	Havale (10 ³)	Mektup (10 ⁶)	Koli (10 ³)	Havale (10 ³)
780.6	55.250	103692.0	11747	1659	19435	199.5	112	681

Kaynak: PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990; İTO, Ekonomik Rapor, 1990-21.

1989 YILI SONUNDA TÜRKİYE'DE TELEKOMÜNİKASYON HİZMETLERİNİN DURUMU:

Tablo: 6

TEP (10 ³)	HÇTP (10 ³)	TBS (10 ³)	TLXA	YİTG (Milyon)	YDTG (Bin)	T.PER. (Adet)	PES.PER. (Adet)
6521.4	6770.8	1456.6	21996	5.6	71	14618	4770

Kaynak: PTT İstatistikleri.

- TEP : Telefon Esas Postası.
HÇTEP : Herçeşit Telefon Esas Postası.
TBS : Telefon Bekleyen Sayısı.
TLXA : Teleks Abone Sayısı.
YİTG : Yurtiçi Telgraf.

YDTG : Yurtdışı Telgraf.

Türkiye'de 100 kişi başına düşen telefon sayısı:

YILLAR :	1985	1986	1987	1988	1989	1990
	6.85	8.16	9.27	11.70	12.74	13.73

PTT hizmetlerinin mevcut durumuna değinirken köy telefonlarını ele alırsak 1985 yılında 16.000 olan telefonlu köy sayısı 1989 yılında 35.985'e, 1990'da ise 36.169'a ulaşarak köylerin tamamına telefon götürülmüştür.⁽¹⁴⁾

HABERLEŞME HİZMETLERİNDE KALKINMA PLANLARINDA ÖN GÖRÜLEN HEDEFLER VE GERÇEKLEŞME DURUMU

Tablo: 6

Plan Dönemleri	Hizmetler	Plan Hedefi	Gerçekleşme	Gerçekleşme (%)
I.BYKP (1963-1967)	Santral Hat Kapasitesi	508.000	295.428	58.16
	Abone Sayısı	400.000	275.000	68.85
	Bekleyen Sayısı	100.000	171.506	171.51
	Şehiriçi Prensipal Şeb.	672.000	511.809	76.16
	Yatırım Tutarı (Milyon TL.)	1.007.0	582.6	57.86
II.BYKP (1968-1972)	Santral Hat Kapasitesi	587.900	516.022	87.88
	Abone Sayısı	518.700	473.462	91.28
	Bekleyen Sayısı	337.183	395.971	117.44
	Şehiriçi Prensipal Şeb.	807.199	756.330	93.70
	Yatırım Tutarı (Milyon TL.)	1.451.9	1.481.6	102.05
III.BYKP (1973-1977)	Santral hat kapasitesi	1.040.000	983.397	94.56
	Abone sayısı	960.000	851.353	88.68
	Bekleyen Sayısı		1.288.472	
	Yatırım Tutarı (Milyon TL.)	10.485.1	10.488.3	99.74

(14) PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990, sh.30.

IV.BYKP (1979-1983)	Santral Hat Kapasitesi	1.700.000	1.904.402	100.23
	Abone Sayısı	1.640.000	1.673.227	102.03
	Bekleyen Sayısı	990.000	1.825.291	184.37
	Şehiriçi Prensipal Şeb.	2.300.000	3.935.400	131.97
	Yatırım Tutarı (Milyon TL.)	112.066.5	145.257.1	129.62
V.BYKP (1983-1989)	Santral Hat Kapasitesi	3.684.000	6.521.044	177.00
	Abone Sayısı	3.250.000	5.877.123	180.83
	Bekleyen Sayısı	950.000	1.456.686	153.33
	Şehiriçi Prensipal Şeb.	5.678.000	10.340.249	182.11
	Yatırım Tutarı (Milyon TL.)	2.457.560.0	3.219.799.9	131.01

Kaynak: Haberleşme Hizmetlerindeki Gelişmeler (1926-1991); PTT Genel Müdürlüğü Araştırma Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara 1991; PTT Genel Müdürlüğü İşletme ve Yatırım Faaliyetleri, Ankara 1991, sh.136.

5.9) Mevcut Durumun AET ve Diğer Ülkelerle Karşılaştırılması:

Ülkemizin Avrupa Topluluğuna tam üyelik süreci dikkate alınarak AET ülkeleri ile karşılaştırma esas alınırken, haberleşme hizmetlerinde ileri durumda olan ABD ve Japonya karşılaştırmaya dahil edilmiştir.

Karşılaştırma yapılan ülkeler gerek FBGSM ve gerekse haberleşme hizmetlerinde dünyada gelişmiş ülkeler kategorisinde bulunmaları nedeniyle, Türkiye genel olarak yeterli kapasite ve yoğunluk sıralamasında geride yer almaktadır.

Ancak, son yıllarda yeni teknolojilerin uygulanması ve gelişme hızı itibariyle kendisine ileri sıralarda yer sağlamış bulunmaktadır.

Gerçekte bütün hizmetler sektöründe olduğu gibi, PTT hizmetlerinde de kalitenin yükseltilmesi, imkanların genişletilmesi ve tanıtım faaliyetleri ile talep üzerinde etkili olunabilmekle beraber genel olarak talep seviyesini ülkelerin sosyo-ekonomik ve kültürel yapısı tayin etmektedir.

Bu nedenle kurulacak kapasite tayini, talebe bağımlı olacağından Türkiye PTT hizmetlerinin dış ülkelerle sayısal olarak karşılaştırılması doğru yapılara götürmeyebilir. Esas olarak arz ve talep dengesinin kurulabilmesi, hizmet üretiminde kullanılan teknoloji, ürün maliyetlerinin seviyesi karşılaştırmada daha somut sonuçlar verecektir.

Aşağıda tabloda 1985 yılı sonu itibariyle AET ve bu ülkelerdeki Posta ve Telefon hizmetlerinin durumu hakkında bilgiler verilmiştir. AET ve diğer ülkelerdeki posta ve telefon hizmetleri hakkında 1985 yılı sonu itibariyle yeterli veriler toplanabildiğinden karşılaştırmada 1985 yılı esas alınmıştır. Ancak, 1985 yılından sonra ülkemizde özellikle telekomünikasyon alanında önemli gelişmeler olduğu gözönüne alınarak posta ve telekomünikasyon alanında sağlanan gelişmelere ayrıca değinilecektir.

TABLO 7

1985 YILI SONUNDA TÜRKİYE AET VE DİĞER ÜLKELERDEKİ POSTA VE TELEKOMİNİKASYON HİZMET YOĞUNLUKLARI

ÜLKE ADI	FBSGMH (US \$)	TELEKOM- YATIRIM. GSMH'DA- KI PAYI (%)	TEPY (%)	TBO (%)	HTPO (%)	10 ³ TEP BAŞINA TLXA	YİTGY	10 ³ TEP BAŞINA T. PERS.	YİHMY	10 ⁶ YİHM BAŞINA P. PERS.
ALMANYA	12191	8.6	41.9	0.1	148.1	6.3	6.3	-	22264	20.07
BELÇİKA	9610	4.6	30.9	0.2	142.0	8.6	6.8	5.8	26576	18.77
DANİMARKA	13470	4.2	49.7	0.0	157.5	5.2	4.1	-	28196	20.89
FRANSA	10735	7.7	40.8	0.2	149.1	5.4	19.3	3.2	27386	19.69
HOLLANDA	-	4.3	-	-	-	-	-	-	31600	15.90
İNGİLTERE	6841	6.7	37.1	0.0	136.1	4.6	-	5.1	23069	14.30
İRLANDA	-	8.1	-	-	-	-	-	-	-	-
İSPANYA	4339	7.2	23.7	2.7	152.6	3.9	16.9	3.7	9692	13.11
İTALYA	6548	8.5	30.4	1.9	147.2	3.7	39.5	3.6	12105	-
LÜKSEMBURG	7377	-	42.1	1.3	-	15.5	4.5	3.9	18500	19.77
PORTEKİZ	1749	8.2	13.8	3.1	131.1	13.1	10.4	7.1	4225	39.60
YUNANİSTAN	2598	9.9	29.5	31.9	120.5	6.2(xx)	-	3.9(x)	3192	33.63
JAPONYA	10165	5.9	37.8	0.2	148.5	1.1	34.7	-	14100	-
ABD	16527	4.6	40.9	-	-	-	-	4.7(x)	58096	5.37
İRAN	2901	2.0	3.8	41.3	167.5	3.1	76.0	41	-	-
KORE	1547	21.3	16.1	7.6	115.1	1.4	26.6	3.9	3044	26.88
İRAK	-	-	3.5 (xxx)	47.9	118.9	2.9	-	13.1	-	47.91
TÜRKİYE	1066	8.6	4.4	80.9	153.7	6.6	18.1	4.5	1529	35.76

FBSGMH : Fert Başına Gayrisafi Milli Hasıla
 TEP : Telefon Esas Postası.
 TEPY : 100 Kişi Başına TEP.
 TBO : TEP Oranına Göre Bekleyen Oranı.
 HTPO : TEP'e Göre Herçeşit Telefon Postası

TLXA : Teleks Abonesi.
 YİTGY : 100 Kişi Başına Yurtiçi Telgraf.
 T.PRS : Teknik Personel.
 YİHMY: 100 Kişi Başına Yurtiçi H.Mad.
 P.PRS : Posta Personeli

* 1985

Kaynak: PTT Faaliyet Raporları, 1985-1986; Haberleşme Hizmetlerindeki Gelişmeler (1926-1991), PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1991; Haberleşme Ana Planı, VI.BYKP Haberleşme Özel İhtisas Komisyon Raporu, sh.66.

Tablodan da görüleceği gibi 100 kişi başına düşen Telefon Esas Postası (TEP) sayısı itibariyle Türkiye AET ülkeleri ve İran ve Irak hariç diğer ülkelerden geride bulunmaktadır. Telefon yoğunluğu ile telefon bekleyen sayısı ve bunun toplam aboneye oranı birlikte değerlendirildiğinde telefon arz ve talep dengesinin kurulamadığı anlaşılmaktadır.

Ancak, son yıllarda özellikle 1985'den sonra PTT hizmetlerinde büyük ölçüde gelişmeler olmuş, 1990 yılı sonu itibariyle telefon yoğunluğu % 12 düzeyine ulaşmıştır. 1989 yılında PTT Genel Müdürlüğünün başlattığı taksitli abone uygulaması sonucu telefon taleplerinde görülen hızlı gelişme ile 1.070.000 civarında potansiyel artış meydana gelmiş ve böylece 1989 yılında toplam telefon bekleyen sayısı 1.456.686'ya yükselmiştir. 1990 yılı sonunda toplam telefon bekleyen sayısı 1.780.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.⁽¹⁵⁾ (15) PTT Faaliyet Raporu 1989-1990, Ankara 1990.

Son yıllarda PTT'nin batılı ülkelerle aradaki teknoloji açığını kapatmaya büyük çaba göstermesi ve bunda da büyük ölçüde başarılı olmasına karşın, hedef alınan batılı ülkelere göre özellikle nicelik yönünden halâ gerilerde kaldığı görülüyor. Nitekim batılı ülkelerde yüzde 50'lere yakın olan telefon yoğunluğu Türkiye'de 1990 yılı sonu itibariyle yüzde 13 civarında bulunuyor. Halen telefon ihtiyacına cevap verilebilmesi için telefon yoğunluğunun yüzde 20'ler düzeyine çıkarılması gerekmektedir. PTT verilerine göre 1990 yılı sonunda telefon bekleyen sayısı 1.780.000 civarında olup, her yıl 1.000.000 hattın telefon şebekesine ilave edileceği belirtilmektedir.⁽¹⁶⁾ Bu durumda bekleyen talepleri karşılamak ve telefon yoğunluğunu yüzde 20'lere çıkarmak için 3-4 yıl daha gerektiği açıktır.

PTT Genel Müdürlüğü'nün her yıl yatırımlarını revize ettiği ve planların üzerine çıktığı ve bu nedenle bu sürenin kısalabileceği söylenebilir ise de, talep tahmin edilenin üzerinde artış göstermektedir. PTT hizmetleri ile ilgili olarak yapılan projeksiyonlarda kullanılan kriterlerin gerçekçi olmadığı görülmektedir. Çünkü 1983 yılında hazırlanan Haberleşme Ana Planında 1993 yılında 7.210.000 telefon aboneliğine ulaşılabileceği ve isteyen herkese telefon verilebileceği, bekleme süresi ve bekleyen mevcut oranın sıfıra düşeceği belirtilmektedir.⁽¹⁷⁾

(16) PTT Faaliyet Raporu 1989-1990, Ankara 1990, sh.28.

(17) PTT Faaliyet Raporu 1983; PTT İşletme Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1984, sh.7.

Halbuki 1990 yılında 7.521.000 santral hat kapasitesine ulaşılmasına rağmen, halâ 1.780.000 kişi abone olmak için beklemektedir. Bu da PTT tarafından ileriye yönelik plan yapılırken kullanılan kriterlerin gerçekçi olmadığını göstermekte, yapılan planlarda sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişme ve gelişmelerin talep üzerinde yaratacağı değişikliklerin dikkate alınmadığını, plan yapılırken mevcut talebin gözönüne alındığını göstermektedir. Oysa nüfus artışı sosyo-kültürel değişme, ekonomik gelişme PTT hizmetlerine olan talebi etkilemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PTT FAALİYETLERİNİN EKONOMİK SONUÇLARI

6. PTT FAALİYETLERİNİN EKONOMİK SONUÇLARI

6.1) PTT Gelir ve Giderleri:

61.1) Genel Olarak Gelir ve Giderler:

PTT gelir ve giderlerindeki artışlar yıldan yıla değişmektedir. Genel olarak gelirdeki artış hızı, giderlerdeki artış hızından daha fazladır. Buna bağlı olarak kârlardaki artışlar da yıldan yıla farklılıklar göstermektedir.

Tablo: 8

PTT GELİR VE GİDERLERİ (MİLYON TL.)

YILLAR	GELİR	ARTIŞ %	GİDER	ARTIŞ %	KÂR	ARTIŞ %	YILLIK ENFLASYON
1984	233.168,6	103,1	143.687,7	56,3	89.480,3	290,2	52,0
1985	262.939,4	55,7	199.538,7	38,9	163.400,5	80,6	40,0
1986	552.082,6	52,1	375.972,4	88,4	176.110,5	7,2	26,7
1987	1.016.587	84,1	833.449	11,2	183.138	0,13	55,1
1988	1.959.880	92,1	1.774.259	11,2	185.621	0,14	70,2
1989	3.547.833	81,0	3.225.386	81	322.447	73,7	68,2
1990	5.456.537	53,7	4.737.139	46,8	719.398	12,3	67,1

Kaynak: PTT Faaliyet Raporları, 1988-1990; T.C.Başbakanlık HDTM, Başlıca Ekonomik Göstergeler, Aralık 1990, HDTM Basımevi, Ocak 1991 Ankara, sh.125.

Tabloyu incelediğimizde gelirlerdeki artış oranlarının yıllar itibarıyla oldukça farklı olduğu görülmektedir. 1984'deki gelir artışı % 103,1 iken 1985'de gelir artışı düşmüş, 1987'de tekrar yükselmeye başlamış, 1988 ve 1989'da gelir artışı düşmüş, 1990 yılında % 53,7 olarak gerçekleşmiştir.

Benzer eğilimler giderler açısından da müşahade edilmektedir. 1984 ve 1985 yıllarında giderlerdeki artış nispeten düşük kalırken 1986'da yükselmiş, 1987 ve 1988 yıllarında % 112 düzeyine ulaşmış, 1989'da % 81 ve 1990'da % 46,8 düzeyinde kalmıştır.

Kârlardaki artış oranları da yıllara göre değişiklik göstermektedir. 1984 ve 1985 yıllarında önemli artışlar görülmüş, 1987 ve 1988 yıllarında kâr artışı % 1 düzeyinde kalmıştır. Hemen hemen kârlarda artış olmamıştır. Nitekim 1985 yılında

kâr artışı % 80.6 iken 1987 yılında yüzde 0.3'e, 1988'de 0.14 düzeyinde kalmış, kâr artışı 1989 yılında tekrar yükselerek % 73'e, 1990'da ise % 123 düzeyine yükselmiştir.

Gelir-gider ve kârlardaki reel değişimleri görmek için Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı toptan eşya fiyat endeksi ile mukayese yapılmıştır. Buna göre gelirlerdeki artışlar daima enflasyonun üzerinde olmuştur. Aynı durum 1985 ve 1990 yılı hariç giderler açısından da sözkonusudur. Nitekim 1985 yılı enflasyon % 40 olmasına rağmen giderlerdeki artış % 38.9, 1990 yılında giderlerdeki artış % 46.8 olmasına rağmen enflasyon % 61.4 olmuştur. Bu eğilimler genel olarak giderlerde de reel artış olduğunu göstermektedir.

Enflasyon ile kârlar mukayese edildiğinde ortaya farklı bir durum çıkmaktadır. 1984 ve 1985 yıllarında kârlardaki artış enflasyon hızından daha yüksek olmuş ve reel bir kâr artışı meydana gelmişken, 1986, 1987 ve 1988 yıllarında kârlardaki artış enflasyon hızının gerisinde kalmıştır. Nitekim 1986 yılında enflasyon % 26.7 iken kârlardaki % 7.8, 1987 yılında enflasyon % 55.1 iken kârdaki artış % 0.3, 1988 yılında enflasyon % 75.2 iken, kârdaki artış % 0.1 düzeyinde kalmıştır. Bu da bize reel anlamda kâr olmadığını, bu yıllardaki kârın nominal kâr olarak fiyat artışlarından kaynaklandığını göstermektedir.

PTT'nin hizmetler itibariyle gelirlerini ele alırsak, telefon hizmetlerinin daha fazla gelir ve gidere sahip olduğunu görürüz.

61.2) Posta Hizmetleri:

PTT'nin posta hizmetlerinde görülen gelişmelere bağlı olarak kârlılığında da artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılına kadar gelirler giderlerden düşük kalırken, 1981 yılından itibaren gelirler giderlerden yüksek olmuş ve PTT Genel Müdürlüğü bu faaliyetlerinden kâr etmeye başlamış, 1989 yılında ve 1990 yılında posta hizmetlerinde giderler daha fazla olmuştur.

Tablo: 9

PTT POSTA HİZMETLERİ GELİR-GİDER DURUMU (MİLYON TL.)

YILLAR	GELİR	ARTIŞ %	GİDER	ARTIŞ %	FARK	GELİR/GİDER
1985	35908	-	31698	-	42099	113.3
1986	47466	32.2	44723	41.1	2743	109.1
1987	91855	93.5	83964	87	7891	109.3
1988	175655	91.2	136038	62	39617	129.1
1989	304847	73.5	361758	165.9	(56911)	84.2
1990	496961	63.0	510875	41.2	(13914)	97.2

Kaynak: PTT Faaliyet Raporları, 1989-1990.

Posta hizmetleri 1980 yılında oldukça yüksek oranda zarar etmiş iken 1981 yılında kâra geçmiş⁽¹⁾, tablodan da görüleceği gibi, 1989 yılına kadar gelirler giderlerden fazla olmuştur. 1989 ve 1990 yıllarında giderlerdeki artış gelirlerden daha fazla olmuştur.

1985 yılında gelirlerle giderleri karşılama oranı % 113 iken bu 1986'da % 109.1'e, 1987'de 109.3, 1988'de % 129.1 dolayındadır. Ancak 1989 ve 1990 yıllarında gelirlerin giderleri karşılama oranı düşmüş, 1989'da gelirlerle giderlerin % 84.2'si, 1990 yılında ise % 97.2'si karşılanmıştır.

1989 yılında giderlerin gelirlerden fazla olmasının nedenlerinin başında bu alana yeni yatırımların yapılması ve posta hizmetlerinde mekanizasyona gitmek için büyük şehirlerde modern taşıma sistemleri ve elektronik ayırma makinaları ile techiz edilen posta işleme ve dağıtım toplama merkezleri kurulmaya başlanmıştır. Bu merkezlerde kullanılan posta gönderilerinin kod sistemine göre otomatik ayırımını yapacak elektronik makinalar ithal edilmekte ve döviz ödenmektedir.

61.3) Teleks ve Telgraf Hizmetleri:

Teleks ve Telgraf hizmetlerinde 1984 yılına kadar gelirler giderlerden daha

(1) PTT Faaliyet Raporu 1983, sh.31.

düşük miktarda kalmışken, bu yıldan itibaren gelirler giderlerden daha fazla olmuştur. 1989 ve 1990 yıllarında giderler gelirlerden daha fazla olmuş gelirlerin giderleri karşılama oranı düşmüştür.⁽²⁾

Aşağıdaki tabloda 1985 yılından itibaren gelir ve gider durumu verilmiştir.

Tablo: 10

PTT TELGRAF VE TELEKS HİZMETLERİNDE GELİR VE GİDER DURUMU (MİLYON TL.)

YILLAR	GELİR	ARTIŞ %	GİDER	ARTIŞ %	FARK	GELİR/GİDER
1985	231781	-	15379.1	-	7799	150.7
1986	272905	17.7	212336	38.1	6057	128.5
1987	46926	71.9	56946	168.1	(10020)	82.4
1988	64752	37.9	59028	3.6	5724	109.6
1989	99685	53.9	136193	130.7	(36508)	73.1
1990	162570	63.0	189883	39.4	(27313)	86.6

Kaynak: PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990.

Tablodan da görüleceği gibi, yıllar itibariyle gelirlerdeki artış oranları oldukça farklıdır. 1986'da % 17.7 iken 1987'de artış göstererek % 71.9 olmuş, 1988'de % 37.9'a düşmüş 1989'da % 53.9'a, 1990'da % 63'e yükselmiştir.

Giderlerdeki artışta oldukça değişiklik göstermektedir. 1986 yılında % 38.1 olan artış oranı 1987'de büyük bir artış göstererek % 168.1 olmuştur. 1988'de azalarak % 3.6 düzeyine inmiş, 1989'da tekrar önemli ölçüde artarak % 130.7 düzeyine yükselmiş, 1990'da % 39.4 düzeyinde kalmıştır.

61.4) Telefon Hizmetleri:

PTT'nin en kârlı olduğu alan telefon hizmetleridir. Ancak yıllar itibariyle gelirlerdeki artışlarla giderlerdeki artışlar farklılık göstermektedir.

(2) PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990.

Tablo: 11

TELEFON HİZMETLERİNDE GELİR VE GİDER DURUMU
(MİLYON TL)

YILLAR	GELİR	ARTIŞ %	GİDER	ARTIŞ %	FARK	ARTIŞ %	GELİR/GİDER
1985	303853.4	-	152461.8	-	151391.6	-	199
1986	477326.3	57.1	310016.7	103.3	167310.6	10.5	154
1987	877806	84	692539	123.3	185267	10.7	126
1988	1719473	95.8	1579193	128	140280	(24.2)	108
1989	3143310	82.8	264241	67.5	497060	254.3	118.7
1990	479006	52.6	3829181	44.7	967825	94.7	125.2

Kaynak: PTT İstatistikleri; PTT 1990 Yılı Faaliyet Raporu.

1986 yılında gelirler % 57.1 artarken giderler % 103.3 artmıştır. Bu yıldaki kârlar ise bir önceki yıla göre % 10.5 artmıştır.

1989 ve 1990 yıllarında gelirlerdeki artışlar giderlerdeki artışlardan daha yüksektir. 1986, 1987 ve 1988 yıllarında ise giderlerdeki artışlar gelirlerdeki artışlardan daha fazla olmuştur. 1989 yılında kârlarda büyük bir sıçrama meydana gelmiş ve 140280 milyon TL'den 497060 milyon TL'ye çıkmıştır. Diğer bir ifadeyle % 254.3 artış meydana gelmiştir.

Tablodan da görüldüğü gibi gelirler giderlerden daha yüksektir. Ancak, yıllara göre gelirlerin giderlerden yükseklik farkları değişmektedir. 1986'da gelir giderlerden % 54 oranında fazla iken bu oran 1987'de % 26'ya, 1988'de % 8'e düşmüş, 1989'da % 18.7'e, 1990'da ise % 25.2 düzeyine yükselmiştir. Görüldüğü gibi kârlılıkta biraz azalma vardır.

61.5) Radyo-Televizyon Hizmetleri:

1989 yılında 3517 sayılı kanunla Radyo ve Televizyon Verici İstasyonlarının, program linklerinin planlanması, projelendirilmesi görev ve yetkisinin Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT)'den PTT'ye devredilmesi sonucunda Radyo-Televizyon hizmetlerinde 1989 yılında 81 milyar 194 milyon, 1990 yılında 207

milyar lira gider yapılmış, bu alanda gelir olmamıştır.⁽³⁾

7) PTT YATIRIMLARI:

PTT'nin son yıllarda yatırımlar açısından bir hamle içerisinde olduğunu söylemek mümkündür. Ulaşmış olduğu gelişme seviyesine ve kapasitesine uygun olarak yıllık program yatırımlarının daima üzerine çıkmaktadır. Bunun için yıllık yatırım programlarını revize etmekte ve yatırımlarını revize etmekle ve yatırımlarını programların üstüne çıkarmaktadır. Nitekim 1983'den bu yana yıllık yatırım programlarına göre revize edilmiş yatırım programlarındaki artış % 50'nin üstünde olmuştur.

Tablo: 12

PTT YATIRIMLARI (MİLYON TL.)						
YILLAR	PROGRAM	REVİZE		GERÇEKLEŞME	REVİZE PROG.	
		PROGRAM	ARTIŞ %		YILLIK PROG.	GERÇEKL.% Sİ
1985	138770	239402	72.5	238092	171.6	99.5
1986	301790	453312	50.2	453034	150.1	99.9
1987	426760	750000	75.7	749970	176	99.0
1988		918034		918038		100
1989	723433	860666	19.0	86066	118	100
1990	1761600	2156562	22.4	2156562	112.4	100

Kaynak: PTT Faaliyet Raporları 1985-1990; Ulaştırma ve Haberleşme 1983-1988, Ulaştırma Bakanlığı Yayını, Ankara 1988, sh.75-76.

Tablodan da görüleceği gibi yıllık yatırım programlarına göre revize program miktarlarındaki artış 1985'de % 19'a düşmüş, 1990 yılında % 22.4 olmuştur. Bu da PTT'nin yatırım kapasitesi bakımından devamlı bir artış içinde olduğunu göstermektedir.

Görüldüğü gibi yıllar itibariyle yatırım gerçekleştirmeleri de oldukça yüksek düzeyde bulunmaktadır.

(3) PTT Faaliyet Raporları 1985-1990; Ulaştırma ve Haberleşme 1983-1988, Ulaştırma Bakanlığı Yayını, Ankara 1988, sh.75-76.

1985, 1986, 1987 yıllarında % 150'nin üzerinde olan yatırım gerçekleştirmeleri 1989 ve 1990 yıllarında % 118 ve % 122.4 dolayındadır. Revize programa göre gerçekleştirmeler oldukça yüksek olmuş ve yüzde yüze varan yatırım gerçekleştirmeleri meydana gelmiştir.

7.1) Projeler İtibariyle Yatırım Harcamaları (1985-1990):

Tablo: 13

YILLAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Posta hizmetleri	236.1	490.5	905.8	1749.6	3820.2	16.695
Telefon Sant.	76642.2	192650.0	343217.1	313279.1	248835.1	516.140
Teleks Sant.	11653.2	5486.0	3890.4	6746.5	2131.0	1.740
Şehiriçi Telf.Şebekesi	48674.9	92500.0	164981.9	278574.2	207792.7	499.000
Köy telefonları	10160.4	32896.2	75895.7	29575.7	13875.4	114.000
Uz.Mes.Telekom.Sis.	62062.7	94247.4	98173.3	171541.3	155178.8	278.710
Diğerleri	6327.0	5229.1	8602.4	55015.6	80678.0	239.181
Binalar	22335.4	29534.7	54303.4	61551.4	31896.6	136.400
Radio-TV Yatırımları	-	-	-	-	116457.9	354.686
Toplam	238091.9	453033.9	749970.	918034	860666	2156562

Kaynak: PTT Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları; PTT İstatistikleri; Ulaştırma ve Haberleşme 1983-1988, Ulaştırma Bakanlığı Yayını, Ankara 1988, sh.

Projeler itibariyle PTT yatırım harcamalarına bakıldığında telefon santrallarının en büyük payı aldığı görülmektedir. Bunun şehiriçi telefon şebekesi ve uzak mesafe telekomünikasyon sistemleri takip etmektedir. 1989 yılında 3517 Sayılı Kanun ile Radyo ve Televizyon Verici İstasyonlarının, program linklerinin planlanması, projelendirilmesi, kurulması, yenilenmesi ve işletilmesi görev ve yetkisinin TRT'den PTT'ye devredilmesinden sonra, bu konuda başlatılan çalışmalar sonucu 1989-1995 yıllarını kapsayan bir Martes planı hazırlanmıştır. Bu plana göre Türk Uydusu (TÜRKSAT) hariç her yıl ortalama 200 milyon ABD \$'lık bir yatırım yapılması görülmüştür.

Radyo ve Televizyon hizmetleri ile ilgili olan bu programın başlangıcını teşkil

eden, 1988 yılında TRT programı olan 46 milyar 730 milyon TL.lık yatırım yetkisi PTT'ce planlanan yatırımlar karşısında yetersiz görülerek yıl içinde yapılan revize programla yatırımlar % 149 artırılarak 116 milyar 458 milyon harcama yapılmıştır. 1980 yılında Radyo-Televizyon yatırımlarının 354 milyar 696 milyon TL.sına ulaştığı, böylece 1989 yılına kadar PTT yatırımlarında 3. sırayı alan Uzak Mesafe Telekomünikasyon sistemlerini geride bıraktığı görülmektedir.

Tablodan da görüldüğü gibi ele alınan dönem içerisinde 1989 ve 1990 yılı hariç en az payı posta hizmetleri almaktadır.

7.2) PTT Yatırımlarının Finansman Kaynakları:

PTT'nin son yıllarda yatırımlarının büyük bir kısmını öz kaynaklardan karşılanmaktadır. Öz kaynakların yanında Türk Eximbank ve Dış Proje kredilerinden de yararlanmaktadır. 1984 yılında Devlet Bütçesinden 16 milyar 631 milyon TL. pay almasına karşın⁽⁴⁾ 1985'den bu yana Devlet Bütçesinden herhangi bir pay almamaktadır. Aşağıdaki tablo 1985'den itibaren yatırımda kullanılan finansman kaynaklarının dağılımını göstermektedir.

Tablo: 14

FİNANSMAN DURUMU

İHTİYAÇLAR (MİLYON TL.)

YILLAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Yatırım Öd.	238092	453034	749970	918034	860666	2156562
Borç Öd.	21060	100239	65601	382933	763166	580035
Kanuni Öd.	25123	79940	88621	27829	57494	43739
Diğer Öd.	279870	224227	433306	1660417	3102627	1270019
TOPLAMI	564145	857490	1337498	2989213	4783953	4150355

(4) PTT Faaliyet Raporu, 1984; PTT Genel Müdürlüğü Araştırma-Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara 1985, sh.14.

KAYNAKLAR (MİLYON TL.)

YILLAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990
İşletmeden	511891	659438	1146202	2722342	4705195	3999119
Kâr	163400	176110	183138	185621	322447	719398
Amortisman	30963	48798	88113	176929	604047	770000
Diğer Kaynaklar	317528	434530	874951	2369692	3778701	2509721
İşletme Dışından	252254	133007	191296	256971	78758	151236
Dış Proje Kredisi	51254	112526	186214	233071	721021	145091
TOPLAMI	564145	792445	1337498	2989213	4783953	4150355

Kaynak: PTT 1989-1990 Yılı Faaliyet Raporu, sh.64.

YATIRIMDA KULLANILAN FİNANSMAN KAYNAKLARI
(GERÇEKLEŞEN %)

Tablo: 15

YILLAR	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Öz Kaynak	78.1	70.7	74.6	72.0	90.8	93.0
Dış Proje Krd.	71.5	24.8	24.8	25.4	8.3	6.7
Türk Eximbank	0.4	4.5	0.6	2.6	0.9	0.3

Kaynak: PTT 1989-1990 Yılı Faaliyet Raporu.

Tablodan da görüleceği gibi, PTT son yıllarda yatırımlar için kendi kaynaklarına daha fazla başvurmuştur. Nitekim, 1986 yılında özkaynakların toplamının PTT yatırımlarındaki payı % 70.7 iken, bu pay 1987'de % 74.6, 1988'de % 72, 1989'da % 90.8 ve 1990'da % 93.0 olmuştur. 1990 yılı itibarıyla PTT % 93 özkaynak, % 7 dış kaynak kullanmıştır. Dış kaynak olarak Dış Proje kredisi kaynağının hemen hemen tamamını oluşturmaktadır.

İhtiyaçları karşılamak için tedarik edilen kaynaklara baktığımızda yıllar itibarıyla işletme içinden tedarik edilen kaynakların giderek arttığını, işletme dışından tedarik edilen kaynakların da giderek azaldığını görmekteyiz. Bu da bize PTT'nin işletme dışı kaynaklara giderek az başvurduğunu, ihtiyaçlarını daha çok

işletme içinden karşıladığı görülmektedir.

7.3) PTT Yatırımlarının Türkiye Ekonomisi İçindeki Yeri:

PTT yatırımlarının Türkiye ekonomisi içinde son yıllarda nisbi öneminin arttığını görmekteyiz. Nitekim 1985-1986 döneminde PTT yatırımlarındaki artış hem GSMH ve hem de SSY'larındaki artışlardan daha hızlı olmuştur. Bunun sonucunda da PTT yatırımlarının gerek GSMH ve gerekse SSY içindeki payı giderek artmıştır.

Tablo: 16

PTT YATIRIM HARCAMALARININ SSY VE GSMH'DAN ALDIKLARI PAYLAR (MİLYAR TL.)

YILLAR	GSMH	SSY	PTT YATIRIMI	PTT/GSMH %o	PTT/SSY %
1985	27715.2	5098.6	238.1	8.6	46.6
1986	39117.3	8742.9	453.0	11.6	51.8
1987	57857.1	13386.2	750.0	12.9	56.0
1988	99992.9	24970.2	918.0	9.2	36.8
1989	170679.9	38202.0	860.7	5.0	22.5
1990	280865.9	63010.3	2156.6	7.7	34.2

Kaynak: PTT Faaliyet Raporları; DIE, Milli Gelir İstatistikleri.

Görüleceği gibi, PTT yatırımlarının GSMH ve SSY'larından aldığı paylar yıllara göre değişmektedir. 1989'da GSMH'dan %o 5 pay alan PTT yatırımları 1990'da %o 7.7'e yükselmiştir. Sabit sermaye yatırımları ise 1990'da % 34.2 olmuştur.

7.4) Toplam Ulaştırma-Haberleşme Sabit Sermaye Yatırımları İçinde PTT'nin Payı:

Yıllar itibarıyla PTT yatırımlarındaki hızlı artış bu yatırımların toplam Ulaştırma-Haberleşme sabit sermaye yatırımları içindeki payını da arttırmıştır. Nitekim 1985

yılında toplam Ulaştırma-Haberleşme yatırımları içinde PTT yatırımlarının payı % 17.7 iken bu oran 1987'de % 22.69 olmuş, 1989'da tekrar düşerek % 12.33 düzeyine inmiştir.

Aşağıdaki tabloda 1985-1989 döneminde toplam Ulaştırma-Haberleşme sabit sermaye yatırımları içinde PTT'nin payı (Milyon Tl.) belirtilmektedir.

YILLAR	ULAŞTIRMA- HABERLEŞME SSY		ULAŞTIRMA HABERLEŞME PTT	
	ARTIŞ %	PTT YATIR.	ARTIŞ %	PTT
1985	1 340.7	-	238.1	-
1986	2 293.1	71.0	253.0	902
1987	3 303.7	44.0	749.9	65.5
1988	4 762.5	44.1	918.0	22.4
1989	6 978.9	46.5	860.6	(16.2)

Kaynak: Ulaştırma Bakanlığı, Ulaştırma ve Haberleşme 1983-1988, Ankara 1988; PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990, Ankara 1990.

Tablodan da görüleceği gibi, PTT yatırımlarındaki yıllık artışlar toplamı 1988 yılına kadar toplam, Ulaştırma-Haberleşme sabit sermaye yatırımlarındaki yıllık artışlardan daha hızlı olmuştur. Bunun sonucunda bu yatırımlar içinde PTT'nin payı 1987 yılında % 22.69 olmuştur. 1989 yılında PTT yatırımlarında hem miktar hem de nisbi olarak düşme görülmektedir. PTT yatırımlarındaki bu düşme 1988 ve 1989 yıllarında haberleşme sektöründeki firmaları da etkilemiştir. 1988 yılına ait bir değerlendirme yazısında, 1988 yılının haberleşme sektörü için kötü yıl olduğu ve sektörde durgunluk yaşandığı, birçok firmanın pazar payında daralmaya paralel olarak personel çıkarmak, birtakım yatırım harcamalarını kısmak ve küçülmek zorunda kaldıkları belirtilerek, sektörün eski gelişme trendini sürdürebilmesi ve beklenen düzeye ulaşabilmesi için özellikle PTT'ye büyük görev düştüğü, sektörün lokomotif gücü olarak kabul edilen PTT'nin yatırımlarını artırması ve yatırım hacmini artırması gerektiği belirtilmiştir.⁽⁵⁾

7.5) PTT Hizmetlerinin İstihdam Etkisi:

(5) Dünya Gazetesi, Haberleşme Özel Sayısı, 16.1.1989.

PTT hizmetlerinde birim hizmet başına personel sayılarının tesbitinde, posta hizmetlerinde kişi başına yurtiçi haberleşme maddeleri trafiği, telekomünikasyon hizmetlerinde ise TEP (Telefon Esas Postası) başına teknik personel sayısı esas alınmaktadır.⁽⁶⁾

Sektörün istihdama etkisi yatırım ve işletme hizmetlerinde çalıştırılan personel sayısı olmak üzere iki grupta değerlendirilmektedir. Yatırımlar ihaleten ve emaneten yapılmakta olup, ihaleten yapılan yatırımlarda istihdam edilen personel PTT dışında incelenmesi gerektiğinden, değerlendirmeye dahil edilmemiştir.

PTT'de yurtiçi haberleşme maddeleri trafiğine göre fazla personel edilmektedir. Posta hizmetlerinde fazla personel edilmesinin nedeni hizmetin insan gücüne dayalı işletme metodları ile yürütülmesi yanında ülke coğrafyası ve kişi başına posta trafiğinin küçük olması etkisi olmaktadır.

VI.BYKP döneminde gişe hizmetlerinde bilgisayar kullanımı, posta gönderilerinin işlenmesinde uygun yerlerde posta işleme merkezlerinin kurulması, mekanizasyon ve otomasyona gidilmesi ile 10⁶ yurtiçi haberleşme maddeleri başına personel sayısı 25'e düşürülmesi hedeflenmiştir.

Telekomünikasyon hizmetlerinde çalışan işçiler dahil toplam personel itibarıyla yapılan değerlendirmede 10³ TEP (Telefon Esas Postası) başına 1987 yılında 18.6 personel isabet etmektedir. Bu sonuçlar diğer ülkelerle mukayese edildiğinde normalin üzerinde görülmektedir.

VI.BYKP döneminde TEP sayısında sağlanacak artışlar, teknolojik değişim, işletme ve bakım hizmetlerinde bilgisayar kullanımı, personel bilgi ve becerisinin yükseltilmesi ile 10³ TEP başına personelinin 10'a indirilmesi hedeflenmektedir.

Haberleşme hizmetlerinde yeni teknoloji kullanılarak yapılacak fiziki yatırım büyüklükleri ve getirilecek yeni ve modern hizmetlerde kullanılacak ileri teknoloji ürünü teçhizat ve tesislerin bakım, onarım ve işletilmesi yüksek nitelikli personele

(6) VI.BYKP, Haberleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, sh.63.

ihtiyaç gösterecektir. Hizmet içi eğitimle mevcut personelin eğitim faaliyetlerinin yanında yeni alınacak personelin hizmetin gerektirdiği temel eğitime sahip olması gerekir. Bu nedenle PTT'de istihdam edilen personel içinde 1989 yılı sonu itibarıyla 17.583'e ulaşan işçi sayısının azaltılması teknik ve idari personel içindeki yüksek tahsilli personel oranının artırılması gerekir.

1989 yılı sonu itibarıyla PTT'de 106.789 personel çalışmakta, bunun 89.209 adedi memur, 17.580 işçi olarak bulunmaktadır. Personelin öğrenim durumları değerlendirildiğinde % 24.9'u ilk, % 66.6'sı orta ve % 8.5'inin de yüksek öğrenimli olduğu görülmektedir.

Bu personelin % 16.4'ünü teknik, % 71.1'ini Genel İdari,% 12.5'ini Sağlık, Avukatlık ve yardımcı hizmetler sınıfında çalışan personel oluşturmaktadır.

Haberleşme özel ihtisas komisyonu raporunda VI. plan dönemi sonunda PTT'de 150.000 personel çalıştırılacağı dönem içinde 42.000 kişilik istihdam yaratacağı, yaratılan istihdam hacminin % 28'ini teşkil eden 11.100'ü yüksek tahsilli nitelikli kişilerin oluşturacağı öngörülmüştür.⁽⁷⁾

7.6) Katma Değer Etkisi:

Katma Değer, hizmetlerden elde edilen gelirlerle malzeme giderleri arasındaki fark olarak kabul edilmiştir. Bu yoldan elde edilen katma değer "Brüt katma değer" brüt katma değerden amortismanların çıkarılması suretiyle elde edilen katma değer de "Net katma değer" olarak alınmıştır.

Posta, telefon, telgraf ve teleks hizmetlerinden elde edilen gelirler dikkate alındığında 1988 yılı için 1.643.762 Milyon TL. net katma değer sağlandığı hesaplanmıştır. Dört hizmette de malzeme giderlerinin, bakım-onarım giderleri ile büro giderleri toplamından ibaret olduğu kabul edilmiştir.

Telefon gelirlerinin bir bölümünün belirli bir oranı olarak abonelerden tahsil edilen haberleşme vergisi de Belediyelere sağlanan ilave katma değer olarak

(7) A.g.e. sh.65.

gösterilebilir. Belediyelere haberleşme vergisi yoluyla sağlanan katma değer 1988 yılı için 64 milyar 819 milyon olarak hesaplanmıştır.

8- PTT İŞLETMESİNDE VERİMLİLİK, İKTİSADİLİK, KARLILIK VE YATIRIM HASILA ORANLARI

8.1) Verimlilik:

Temelinde asgari girdilerle, azami çıktı sağlama gayesi yatan verimlilik kavramı oldukça önemli bir kavramdır. Verimlilik analizlerinin en dikkati çeken taraflarının başında; ekonomik gücün genel göstergeleri olarak makro veya mikro organizasyonlarda ve hatta uluslararası rekabette durum tesbitini, ücret politikaları ve diğer sosyal politika tedbirlerinin ölçülerini ortaya koyması gerekir.⁽⁸⁾

Birçok gelişmiş ülkelerin büyüme hızlarına en büyük etkiyi verimlilik artışının yaptığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla yöneticilerin kararlarında isabet ve faydanın azamileştirilmesi için verimlilik hakkında bilgi sahibi olmakta yarar vardır.

PTT Genel Müdürlüğü kendi bünyesi ile ilgili olarak düzenli istatistikler tutmakta ve bazı hesaplamalara girmiş bulunmaktadır. Ancak, mevcut bilgilerin daha iyi değerlendirilmesi için verimlilikle, ilgili bazı ölçülerin ortaya konmasında fayda vardır. Verimliliğin ölçülmesinde gerçeği tam olarak yansıtmayı güçleştiren yönetim ve çalışanların dışında maddi ve manevi pek çok unsur mevcuttur. Bu nedenle başarı veya başarısızlığın sonuçlarının kimlere ait olduğunu her zaman tesbit etmek olanaksızdır. Buna rağmen, yıl sonları ve yıllar itibarıyla ölçmelerin sonuçlarını bilmek ve temayülleri tesbit etmek yararlı olabilir.

Verimlilik emek verimliliği ve sermaye verimliliği olarak ele alınmıştır.

81.1) Emek Verimliliği:

Emek verimliliğinin hesaplanmasında hizmetlerden elde edilen toplam hasıla (çıktı)'nın, kullanılan emek miktarına (işgücüne) bölümü formülü kullanılmıştır.

(8) Ahmet GÖKÇEN, Enis ÖKSÜZ, PTT Faaliyetlerinin Ekonomik Sonuçları, Prof.Dr.Süleyman BARDA'ya Armağan, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, c.45, sayı.1-4, sh.556.

Tablo: 18

PTT'DE EMEK VERİMLİLİĞİ (1985-1989)

TOPLAM HASILA YILLAR	KULLANILAN EMEK (Çıktı-Milyon)	→ VERİMLİLİK (İşgücü)	→ (Çıktı-İşgücü)
1985	362.939.4	80.205	4.50
1986	552.032.6	90.658	6.10
1987	1.016.587.0	101.080	10.50
1988	1.959.880	105.216	18.62
1989	3.547.833	106.789	33.22

Kaynak: Ahmet GÖKÇEN, Enis ÖKSÜZ, PTT Faaliyetlerinin Ekonomik Sonuçları, Prof.Dr.Süleyman BARDA'ya Armağan, İ.Ü.İktisat Fakültesi Mecmuası, c.45, sayı.1-4, sh.558

Tablodan da görüleceği gibi, verimlilik oranı yıllar itibarıyla artarak devam etmiştir. Bunda fiyat-maliyet artışlarının ve fiyat düzenlemelerinin rolü olmakla beraber, son yıllardaki karlılık oranlarındaki artışlar dikkate alınacak olursa PTT'nin değişen şartlarda işletme açısından genelde olumlu bir verimlilik politikası uyguladığını söyleyebiliriz.

Tablo: 19

PTT'DE SERMAYE VERİMLİLİĞİ (1985-1989)

YILLAR	TOPLAM HASILA (Milyar TL.)	SERMAYE (Milyon TL.)	SERMAYE VERİMLİLİĞİ (Hasıla/Sermaye)
1985	362.939	492.974	0.74
1986	552.082	649.964	0.85
1987	1.016.587	863.155	1.17
1988	1.959.880	1.326.629	1.47
1989	3.457.833	2.724.476	1.26

Kaynak: PTT Faaliyet Raporu, 1989-1990 Ankara 1991. Varlıklar: Sermaye+borçlar formülü dikkate alınmıştır.

Tablodan da görüleceği üzere, PTT işletmesi arzu edilir bir büyümenin içindedir. 1985 ve sonraki yıllarda yatırımların süratle arttığı, özellikle Telekomünikasyon yatırımlarının arttığı yıllar olmuştur. 1989 yılında sermaye 1985 yılına göre 5.5 kat artmıştır. Yatırım faaliyetleri ve bunun sonucunu alabilecek zaman faktörü gözönüne alındığında, gittikçe artan sermaye verimliliği başta teknolojik ilerleme olmak üzere, diğer üretim faktörlerinin verimliliği ile de paralellik göstermektedir. Ülkemizin koşulları dikkate alındığında PTT'nin istikrarlı bir çalışma düzenine ve elverişli ortama sahip olduğunu söyleyebiliriz.

8.2) İktisadilik:

İşletme sevk ve idaresinde iktisadilik kavramı orta ve uzun dönem hesaplarında yönetim kadrolarının karar vermeleri ve aynı iş dallarında rekabete dayalı mukayeseler yapmalarında önemlidir.

Aşağıdaki tabloda PTT'de 1985-1989 yılları arasındaki iktisadilik oranları verilmiştir.

Tablo: 20

PTT'DE İKTİSADİLİK ORANLARI (1985-1989)

YILLAR	GELİRLER TOPLAMI	GİDERLER TOPLAMI	İKTİSADİLİK ORANI (GELİRLER/GİDERLER)
1985	362.939	199.539	1.22
1986	552.082	375.972	1.46
1987	1.016.587	833.449	1.21
1988	1.959.880	1.774.259	1.10
1989	3.457.833	3.225.386	1.07

Tablodan da anlaşılacağı üzere, PTT giderlerinden daha fazla gelir temin etmekte ve dolayısıyla kaynaklarını devamlı gelir fazlası sağlayacak şekilde kullanmıştır. İktisadilik oranları yıllara göre farklılık göstermektedir. Son yıllarda iktisadilik oranında düşme görülmektedir. Farklılıkların ve düşmelerin en önemli

sebepleri arasında, PTT'nin yatırımlarının büyük bir kısmını oluşturan telekomünikasyon yatırımlarının ithala bağımlı olması ve ithalata bağılı mallardaki fiyat artışları, kredi faiz oranlarındaki yükselişler ve yurtiçi mal ve hizmet fiyatlarında enflasyonist sonuçların etkili olması ve buna bağılı olarak satış fiyatlarında bazı gecikmeli ayarlamalar gösterilebilir.

8.3) Kârlılık:

İşletmelerde verimlilik artışı ve maliyet düşürülmesi ile yakın ilgisi olan karlılık oranı faaliyetlerin kontrolü için iyi bir anahtardır. Aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi PTT'nin karlılık oranları (Rantabilite) istikrarlı değildir. Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte kısa ve uzun vadeli borçlanmalar, yatırımların son yıllarda önemli miktarlarda artış göstermesi ve fiyat ayarlamalarındaki güçlükler sayılabilir.

Tablo: 21

PTT'DE KÂRLILIK ORANLAR

YILLAR	KÂR	SERMAYE	KÂRLILIK ORANI (KÂR X 100 SERMAYE)
1985	163.400	492.975	33.14
1986	176.110	649.964	27.09
1987	183.138	863.155	21.21
1988	185.621	1326629	13.99
1989	322.447	2.724.476	11.83

8.4) Yatırım/Hasıla Oranı:

Marjinal sermaye hasıla oranı olarak ta bilinen yatırım hasıla oranı ekonomide belirli bir dönemde yapılan safi yatırımın, aynı dönem zarfında safi milli gelirden meydana gelen artışa oranıdır.

Aşağıdaki tabloda PTT'de son yıllardaki yatırım/hasıla oranları verilmiştir.

Tablo: 22

PTT'DE YATIRIM HASILA ORANLARI

YILLAR	YATIRIM (Milyon TL.)	HASILA (Milyon TL.)	YATIRIM/HASILA
1985	238.092	362.939	0.66
1986	453.034	552.082	0.82
1987	749.970	1.016.587	0.73
1988	918.034	1.959.880	0.47
1989	860.666	3.547.833	0.24
1990	2.156.562	5.456.537	0.40

Mevcut taleplerin süratle karşılanabilmesi için PTT'nin son yıllarda yatırımlarını arttırdığı, özellikle haberleşme sektörünün motor gücünü oluşturan PTT'nin ara teknolojiyi atlayarak ileri teknolojiye geçmesi ve bu teknolojinin maliyetinin yüksek olması yatırımların büyüklüğünü etkilemektedir. Ayrıca bekleyen telefon taleplerine cevap verilebilmesi için telefon yoğunluğunun % 20'lere çıkarılması gerekmektedir. Bu da PTT yatırımlarındaki artışın en az birkaç yıl daha süreceğini ve yatırım hasıla oranlarında önemli sayılabacak bir değişme ve yatırım artış oranlarında azalma olmayacağını, yüksek katma değer rakamlarının olmayacağını gösterir.

SONUÇ

Türkiye ekonomisi planlı döneme girdiğinden bu yana büyüme ve kalkınma yanında ekonomik yapısında da değişimler görülmektedir. Tarımdan sanayiye ve hizmetler kesimine doğru kayarak yapı değişikliğine maruz kalan Türkiye ekonomisinde hizmetler kesiminin önemi gittikçe artmaktadır. Hizmet kesimi içinde de PTT hizmetlerinin nisbi önemi daha da artmaktadır.

Ülkemizde kamu haberleşmesi ile görevli ana kuruluş olan PTT İşletmesi Genel Müdürlüğü, Ulaştırma Bakanlığının ilgili kuruluşu olup, 233 Sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkındaki Kanun Hükmünde Kararnameye tabidir.

PTT hizmetleri ile nüfus ve ülkenin coğrafi yapısı arasında bağlantı bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğu, nüfus artışı, şehirleşme, nüfusun dağılışı (kırsal-kentsel) gibi faktörler PTT hizmetlerine olan talebi ve hizmetin sunuluş şeklini etkilemektedir.

Türkiye'nin 814.578 m² varan alanı ve dağlık ve yüksek bir ülke oluşu, nüfusun uzun süre kırsal kesimde yerleşiyor olması ve PTT yatırımlarının pahalı ve ithalata bağımlı olması PTT hizmetlerinin geliştirilmesinde önemli etken olmakla birlikte, Telekomünikasyon sanayiinin kurulması neticesinde haberleşme şebekesinde yıllık büyümelerin istekli sayısının çok gerisinde kalması, kırsal alan haberleşmesine çok az ödenek ayrılabilmesi, PTT hizmetlerinde beklenen sürat ve kaliteyi menfi olarak etkilemiş, hizmetler bekleme ile verilir hale gelmiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde PTT hizmetlerinde talep ile orantılı bir gelişme ve büyüme sağlanmadığı, özellikle telefon ve teleks talebinin karşılanamadığı, telefon ve teleks alabilmek için uzun süre beklemelerin olduğu görülmektedir.

1983 yılından sonra izlenen politikalarda, bu durumun farkına varılmasının bir sonucu olarak ülkemizin sosyal ve ekonomik kalkınmasının ancak modern bir

haberleşme şebekesi ile mümkün olabileceği, dışa açılma çabalarının haberleşme sektörünü öncelikle hizmet sektörü haline getirdiği belirtilmiştir. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde PTT hizmetlerinde önemli gelişmeler sağlanmış, teleks darboğazı giderilmiş, telefon alabilmek için uzun süren beklemler azaltılmış, modern haberleşme hizmetleri hizmete sokulmuştur.

Planlı kalkınma döneminin başladığı 1963-1967 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde, posta ve telekomünikasyon yatırımları için 1 milyar 7 milyon TL.lik yatırım öngörülmüş iken 582 milyon 600 bin TL.lik yatırım yapılabilmiş ve fiziki hedeflerde % 58.16-%76.16 arasında gerçekleşme sağlanabilmiştir. 1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde öngörülen 1 milyar 481 milyon 900 bin TL.lik yatırıma karşılık 1 milyar 451 milyon 600 bin TL.lik yatırım yapılmış ve fiziki hedeflere % 87.88-%93.70 arasında gerçekleştirilebilmiştir. 1973-1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde öngörülen 10 milyar 485 milyon 100 bin TL.lik yatırıma karşılık 10 milyar 458 milyon 300 bin TL.lik yatırım yapılmış ve fiziki hedeflerde % 88.64-%94.56 arasında gerçekleşme sağlanmıştır. 1979-1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde öngörülen 112 milyar 66 milyon 500 bin TL.lik yatırıma karşılık 145 milyar 257 milyon 100 bin TL.lik yatırım yapılmış ve bu plan döneminde fiziki hedeflere % 100.23-% 131.97 arasında gerçekleşme sağlanmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Plan çalışmaları nedeniyle geçiş dönemi olarak kabul edilen 1984 yılı program kararnamesi ile PTT'ye tahsis edilen 63 milyar 669 milyon TL.lik yatırım yetkisi, gerçekleşen fiziki yatırımlar karşısında yatırım programı 125 milyar TL. olarak gerçekleştirilmiştir.

1985-1989 yıllarını kapsayan Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde 2 trilyon 457 milyar 560 milyon TL.lik yatırım öngörülmesine karşılık 1988 yılı sonunda 2 trilyon 359 milyar 134 milyon 200 bin TL.lik yatırım gerçekleştirilmiştir. Beş yıllık planın dördüncü yılı sonunda gerçekleştirilen Nakdi ve fiziki yatırımlar Beş Yıllık Plan dönemlerinde gerçekleştirilen hedeflerin çok üzerinde olduğu görülmektedir.

Beşinci Beş Yıllık Planın son yılı olan 1989 yılında 1989 yılı programının

uygulanması koordinasyonu ve izlenmesine dair Bakanlar Kurulu Kararı ile PTT'ye 723 milyar 433 milyon yatırım yetkisi tahsis edilmiş 21.1.1989 tarih ve 10056 sayılı Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 3517 sayılı Kanun ile Radyo ve Televizyon verici istasyonlarının, program linklerinin planlanması, projelendirilmesi ve işletilmesi ile ilgili görevlerin PTT'ye devredilmesi sonucu, 1989 yılı sonunda Radyo ve Televizyon hizmetleriyle ilgili olarak 116 milyar, haberleşme hizmetlerinde ise 744 milyar 208 milyon TL. olmak üzere toplam 860 milyar 660 milyon TL.lık nakdi yatırım gerçekleştirilmiş.

PTT'ye 1990 yılında 1 trilyon 761 milyar TL. yatırım yetkisi tahsis edilmiş, telefon santral hat kapasitesine 822.000 hat ilave edilmesi planlanmış, buna karşın yatırım 2 trilyon 93 milyar 458 milyon TL. olarak gerçekleşmiş, 1990 yılı için planlanan 822.000 hatta karşılık yıl sonunda % 26 fazlası ile 1.032.429 yeni hat hizmete verilmiştir.

Beşinci Beş Yıllık Plan döneminde ve son yıllarda planlanan hedeflerin üzerine çıkılmasına rağmen PTT hizmetlerinde halâ arzu edilen seviyeye gelinememiştir. Özellikle telefon taleplerine hala beklèmeler ile cevap verilebilmektedir.

PTT ara teknolojiyi atlayarak doğrudan ileri teknolojiye geçmesi ve yatırımlarını sürekli artırmasına karşın 1980 yılından beri bilançolarını kârla kapatır olmuştur.

1980 yılından itibaren zaman zaman tarifelerde ayarlamalar yapılmış olmakla birlikte, PTT'nin bilançolarını kârla kapatmasında en büyük etken kârlılık ve verimlilik ilkesine uygun olarak çalışmasıdır. PTT Genel Müdürlüğü, tarife ayarlamalarında yıllık enflasyon oranlarının üzerinde tarife artışlarına gidilmemiştir. Enflasyona göre düzenlenen endekslerle yıllar itibariyle bu endekslere göre olması gereken ve fiilen uygulanan yurtiçi mektup, teleks ve telefon ücretleri incelendiğinde 1980 yılında 10 TL. olan yurtiçi mektup ücretini 1990 yılında 450 TL. olması gerekirken 300 TL., 7 TL. olan teleks kontör ücretinin 316 TL. olması gerekirken 60 TL., 8 TL. olan telefon kontör ücretinin 361 TL. olması gerekirken 175 TL. olarak tarifelendirildiği görülmektedir.⁽¹⁾

(1) PTT Genel Müdürlüğü İşletme ve Yatırım Faaliyetleri, PTT Genel Müdürlüğü Araştırma Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara 1991, sh.161, Tablo: 55

Türkiye ekonomisindeki gelişme ve dışa açılma çabalarına paralel olarak PTT hizmetlerinde de gelişmeler olmuş, PTT yatırımlarının GSMH'dan aldığı paylarda artmıştır. PTT yatırımları 1965 yılında GSMH'dan %0 1.7 pay alırken bu oran 1970 yılında % 2.25, 1980 yılında %o 2.95'e ulaşmıştır.

PTT yatırımlarındaki önemli artışlar 1983 yılından sonra meydana gelmiş, yatırımlardaki artışa paralel olarak yatırımların GSMH'dan aldığı pay da artmıştır. PTT yatırımlarının GSMH'dan aldığı pay 1983 yılında %o 5.6 iken bu oran 1984 yılında % 6.79, 1985 yılında %o 8.59, 1986 yılında % 11.56, 1987 yılında %o 12.96 olmuştur. Bu oran 1990 yılında bir miktar düşerek %o 7.53 düzeyinde kalmıştır.⁽²⁾

PTT yatırımlarındaki artışın 1980 sonrası izlenen hükümet politikalarında, yurtiçi ve yurtdışı haberleşme yatırımlarının devletin asli görevleri arasında telakki edilmesi yanında, modern teknoloji ürünü telekomünikasyon hizmetleri alanında yapılan yatırımların ithalata dayalı ve pahalı yatırımlar olmasının da payı vardır.

PTT yatırımlarındaki ve hizmetlerindeki artışa paralel olarak istihdam edilen personel sayısı da sürekli artış göstermiştir. PTT Genel Müdürlüğü bünyesinde 1970 yılında 36.317 kişi istihdam edilirken, bu sayı 1975 yılında 52.344, 1980 yılında 64.082, 1985 yılında 72.553, 1989 yılı sonu itibariyle 106.789'a ulaşmıştır.

PTT'nin son yıllarda Türk Uydu Projesi (TÜRKSAT), Marmaris ile İstanbul arasında deniz altı fiber optik kablonun tesisini öngören TURMEOS-1 VE TURCYOS-1 gibi projeleri gerçekleştirecek olması ve hizmete sokmayı planladığı modern teknoloji ürünü telekomünikasyon hizmetlerinin ithalata dayalı olması, PTT yatırımlarının önümüzdeki yıllarda da artacağını ve GSMH'dan daha fazla pay alacağını gösterir.

PTT İşletmesi Genel Müdürlüğü, yerine getirdiği hizmetlerle, doğrudan doğruya büyük bir ihtiyaç grubuna cevap vermekte, ekonomik faaliyetlere hız, iktisadi karektere doğruluk kazandırmaktadır. PTT hizmetlerinin yeterli olmadığı hallerde sosyal ve ekonomik kalkınmada istenilen sonuca ulaşmak zordur. Bunun

(2) PTT Genel Müdürlüğü, Haberleşme Hizmetlerindeki Gelişmeler (1926-1991), Ankara 1991, sh.151.

bir sonucu olarak PTT hizmetlerinde önemli gelişmeler olmuş ve bu hizmetlerin ekonominin içinde yeri daha artmıştır. PTT hizmetlerindeki gelişmeye paralel olarak bu hizmetlerin önemi ve hizmetlerde istihdam edilen kişi sayısında önümüzdeki yıllarda daha da artacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

- AKBANK : Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978, Akbank Kültür Yayını, Apa Ofset Basımevi, İstanbul, 1980.
- Ahmet KILIÇBAY : Türk Ekonomisi, İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Baskı Ankara, 1984
- DİE : Türkiye'de Toplumsal Ekonomik Kalkınmanın 50 Yılı, Yayın No: 683, Ankara, 1983.
- _____ : Nüfus Sayım Sonuçları,
- _____ : Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1986, Yayın No: 1210 Ankara, 1986
- DPT : Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963-1967, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1963.
- _____ : İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1967.
- _____ : Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara, 1972.
- _____ : Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Başbakanlık Devlet Basımevi, Yayın No: 1664, Ankara, 1979.
- _____ : Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Başbakanlık Basımevi, Yayın No: 1974, Ankara, 1985.
- _____ : Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990.
- _____ : 6.BYKP Haberleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporu Taslağı, tarihsiz.
- _____ : Beş Yıllık Kalkınma Planlarının Hedefleri ve Stratejileri, Ankara, 1982.
- HDTM : Başlıca Ekonomik Göstergeler, Aralık 1990, Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, Ocak 1991.
- İTO : Ekonomik Rapor, Mayıs 1987, Kasım 1987, Mayıs 1988, Ağustos 1989, Ekonomik Rapor, 1990, Sayı: 21.
- İstanbul İTİA : Türk Ekonomisinin 50 yılı, İstanbul İTİA'nın Cumhuriyete 50. yıl Armağanı, İstanbul, 1973.
- I.Ü.I.F.M. : Prof.Dr.Süleyman BARDA'ya Armağan, c.45, sayı.1-4, Acar Mat. İstanbul, 1988.
- Kubilay BAYSAL : Türkiye Ekonomisi, Birinci Kitap, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 3236, İktisat Fakültesi No: 502, GÜR-AY Mat. İstanbul, 1984.
- Mükerrem HİÇ : Türkiye Ekonomisinin Analizi, İstanbul Üniversitesi Yayın No: 2665, İktisat Fakültesi No: 454, GÜR-AY Mat. İstanbul, 1980.
- Nazif KUYUCUKLU : Türkiye İktisadi, Okan Yayınları Ltd. Şti. İstanbul, 1983.

- PTT Genel Müdürlüğü : 150. Yılında PTT, PTT Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1990.
- _____ : PTT İşletme Ve Yatırım Faaliyetleri, Araştırma Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991.
- _____ : PTT İstatistikleri, 1978-1990.
- _____ : Haberleşme Hizmetlerindeki Gelişmeler (1926-1991), Araştırma Planlama Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Ankara, 1991.
- _____ : PTT Faaliyet Raporları, 1980-1990.
- TOBB : Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasında, Haberleşmenin Önemi ve Haberleşmenin Geleceği, Ankara, 1984.
- TEBIAT : Yeni Ekonomik Politikalar Karşısında Ulaştırma Sektörünün Sorunları, Yayın No: 1, İstanbul, 1985.
- Ulaştırma Bakanlığı : Ulaştırma ve Haberleşme, 1983-1988, Ankara, 1988.
- _____ : 8. Ulaştırma Şurası, 17-19 Mart 1987, Ankara, 1987.
(Şuraya sunulan bildiriler kitap olarak bastırılmıştır.)
- Yakup KEPENEK : Türkiye Ekonomisi, Savaş Yayınları, Ankara, 1984.

ANSİKLOPEDİLER

- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.10, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.I-V, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ekonomi Ansiklopedisi, c.I-III, Poymaş Yayınları, İstanbul, 1983.

MAKALELER

- Nesimi YAZICI : Tanzimat Döneminde Osmanlı Posta Örgütü, T.C.T.A. c.VI, sh.1636-1651.
- M.Bülent VARLIK : Bir Yarı-Sömürge Olma Simgesi Yabancı Posta Örgütleri, T.C.T.A. c.VI, sh.1653-1656
- Yakup GÜMRÜKÇÜ : Türkiye'de PTT Hizmetleri, C.D.T.A. c.X, sh.2773-2776.